

Wegwijzer toetsgebruik bij leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften

zeker weten

Cito Volgsysteem primair en speciaal onderwijs

**Wegwijzer toetsgebruik bij leerlingen met specifieke
onderwijsbehoeften**

Wegwijzer toetsgebruik bij leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften

Colofon

Illustraties pictogrammen
Cees Bastings

© Cito B.V. Arnhem (2013), Versie 3

Niets uit dit werk mag zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Cito B.V. worden openbaar gemaakt en/of verveelvoudigd door middel van druk, fotokopie, scanning, computersoftware of andere elektronische verveelvoudiging of openbaarmaking, microfilm, geluidskopie, film- of videokopie of op welke wijze dan ook.

Het is toegestaan de knipbladen zonder voorafgaande toestemming te vermenigvuldigen voor gebruik binnen het eigen onderwijs.

Inhoudsopgave

Inleiding 7

1 Waarom toetsen? 9

2 Een passende toets voor elke leerling 11

3 Keuze van een passende toets 13

3.1 Standaard toetsen Cito Volgsysteem primair onderwijs 15

3.2 Toetsen voor speciale leerlingen 15

3.3 Toetsen voor leerlingen met visusproblemen 16

3.4 Toetsen voor zml-leerlingen 17

4 Keuze van een passend niveau 19

5 Optimale toetsomstandigheden creëren 23

Bijlagen 27

Bijlage 1 Standaard toetsen Cito Volgsysteem primair onderwijs 28

Bijlage 2 Toetsen voor speciale leerlingen 31

Bijlage 3 Toetsen voor leerlingen met visusproblemen 32

Bijlage 4 Toetsen voor zml-leerlingen 34

Bijlage 5 Aanpassingen aan toetsomstandigheden 35

Bijlage 6 Consequenties aanpassen toetsomstandigheden 37

Bijlage 7 Afnemen van toetsen bij leerlingen met dyslexie 39

Bijlage 8.1 Aanwijzingen voor toetsafname bij leerlingen met ESM en dove en slechthorende leerlingen 42

Bijlage 8.2 Aanwijzingen voor toetsafname bij dooffunctionerende leerlingen 43

Bijlage 9.1 Instructie gebruik pictogrammen 44

Bijlage 9.2 Knipblad pictogrammen 45

Bijlage 10 Flyer 'Toetsscore, vaardigheidsscore... en dan?' 47

Bijlage 11 Ouderfolder 51

Inleiding

Het onderwijsleerproces en toetsing hangen nauw met elkaar samen. Resultaten op toetsen van Cito maken zichtbaar wat het onderwijs oplevert: wat kunnen leerlingen en gaan ze voldoende vooruit in de tijd? Een toets kan een algemeen niveau aangeven, maar kan ook meer gedetailleerde informatie opleveren, bijvoorbeeld bij spelling: welke spellingcategorieën hebben extra aandacht nodig? Daarmee geven toetsresultaten aan welk onderwijsaanbod bij leerlingen past, zowel wat betreft niveau als wat betreft inhoud.

Voor het goed kunnen interpreteren van toetsresultaten, is het belangrijk dat de meting van de vaardigheid zo eerlijk mogelijk is. Voor eerlijk meten zijn twee voorwaarden van belang:

- 1 Alle leerlingen worden met een vergelijkbare maat gemeten. Het is dus belangrijk om de afname-instructies op te volgen. Alleen zo kan de prestatie van een speciale leerling juist geïnterpreteerd worden en is directe vergelijking mogelijk met leerlingen in het reguliere basisonderwijs.
- 2 Bij eerlijk meten laat een leerling zien wat hij echt kan. Hiervoor is het belangrijk dat de toets aansluit bij het niveau, de belevingswereld en kenmerken van de leerling. De leerling herkent zich in de toets, de toets daagt een leerling uit om te laten zien wat hij kan. Voor 'zorgleerlingen' of 'speciale leerlingen' is dit extra belangrijk. Door hun specifieke kenmerken bestaat de kans dat ze de toetsen anders ervaren dan hun leeftijdsgenoten, waardoor ze onvoldoende kunnen laten zien wat ze werkelijk kunnen.

Binnen het onderwijs bestaat een enorme variatie aan leerlingen. Wanneer leerlingen specifieke beperkingen of een leerachterstand hebben, wordt de variatie binnen een groep nog groter. Eén toets maken die voor alle leerlingen geschikt is, is daarom onmogelijk. De ene leerling kan 30 opgaven achter elkaar maken, de ander verliest na 10 opgaven al zijn concentratie. Duurt bijvoorbeeld het afnemen van een rekentoets vanwege een motorische beperking uren, dan meet deze toets niet alleen de rekenvaardigheid. De toets doet dan vooral een beroep op het vermogen om de aandacht gedurende lange tijd vast te houden.

Bij de afname van toetsen kan bij leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften de meting van de beoogde vaardigheid (zoals rekenen of spelling) beïnvloed worden doordat ze moeite hebben met:

- het bewaren van overzicht en het vinden van informatie: denk aan switchen tussen opgavenboekje en antwoordblad;
- langere tijd concentreren: sommige leerlingen hebben een beperkte aandachtspanne;
- het geven van antwoorden op de gevraagde manier: voor leerlingen met motorische beperkingen kan bijvoorbeeld het zetten van een streep onder een plaatje of woord problemen opleveren.

In de praktijk is gebleken dat voor deze leerlingen soms aanpassingen aan de toets nodig zijn om hun vaardigheid op een betrouwbare manier te meten. Op basis van wensen vanuit het veld hebben we de standaard toetsen van het Cito Volgsysteem primair onderwijs (LOVS) aangepast voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. Inmiddels zijn de toetsen voor speciale leerlingen op de markt gebracht. Deze toetsen zijn bedoeld voor leerlingen met een vertraagde ontwikkeling, een beperkte aandachtspanne of een grote behoefte aan structuur. De toetsen voor speciale leerlingen houden rekening met de twee voorwaarden voor eerlijke toetsing:

- 1 De koppeling is behouden met de standaard toetsen (LOVS), zodat directe vergelijking van toetsresultaten mogelijk blijft.
- 2 Door de aangepaste toetsen kunnen leerlingen laten zien wat ze kunnen, omdat rekening is gehouden met hun speciale kenmerken.

Daarnaast hebben we de toetsen aangepast voor leerlingen met visusproblemen. Tot slot hebben we toetsactiviteiten ontwikkeld voor zml-leerlingen. Deze hebben een andere opzet dan de andere toetsen van Cito, waardoor het niet mogelijk is de scores op deze toetsen direct te vergelijken met scores op de andere toetsen.

Deze wegwijzer biedt een overzicht van beschikbare toetsen. We hebben beschreven hoe u voor elke leerling een passende toets kunt kiezen, om op een eerlijke manier zijn vaardigheid in kaart te brengen. Daarbij gaan we in op de overwegingen die een rol spelen om voor een standaard dan wel een aangepaste toets te kiezen.

1 **Waarom toetsen?**

Effectief onderwijs is onderwijs dat dicht ligt bij de mogelijkheden van een leerling, oftewel onderwijs in de zone van de naaste ontwikkeling. Een leerkracht is dan ook dagelijks bezig om in kaart te brengen wat een leerling kan. Elk antwoord op een vraag en elke observatie van een leerling levert informatie over wat een leerling kan en over wat hij nog moet/kan leren.

Vragen van een leerkracht tijdens een les, methodegebonden toetsen en zelf-gemaakte toetsen geven informatie over wat de leerling weet en kent van de lesstof die op een eerder moment is aangeboden. Een leerkracht heeft zo continu zicht op welke onderdelen herhaald moeten worden en wanneer een leerling toe is aan nieuwe lesstof. Dit soort toetsen helpt om het onderwijsaanbod steeds bij te sturen.

Om de ontwikkeling van een leerling over langere tijd te volgen, om vaardigheden als geheel in kaart te brengen en om leerlingen te vergelijken met een normgroep zijn er genormeerde, methode-onafhankelijke toetsen. Methode-onafhankelijke toetsen zijn bedoeld om naast dagelijkse observaties op objectieve wijze de vaardigheden van de leerling in kaart te brengen, om zo in de routine van alledag geen zaken over het hoofd te zien.

Toetsen zijn een hulpmiddel bij het beantwoorden van vragen als:

- 1 Beheerst de leerling (of groep) de lesstof die ik net heb aangeboden?
- 2 Hoe presteert deze leerling (of groep) in vergelijking tot leeftijdsgenoten?
- 3 Maakt deze leerling (of groep) voldoende groei door?
- 4 Op welk niveau kan ik de lesstof aan deze leerling (of aan deze groep) aanbieden?

Methodegebonden toetsen en methode-onafhankelijke toetsen hebben allebei een eigen functie.

De eerste vraag in bovenstaand kader kunt u beantwoorden op basis van observaties, vragen tijdens de les én methodegebonden toetsen. Deze laten zien of een leerling de aangeboden lesstof op dat moment beheerst. Methodegebonden toetsen worden daarom ook wel beheersingstoetsen genoemd.

Vraag 2 tot en met 4 kunt u beantwoorden met methode-onafhankelijke toetsen, zoals de toetsen van het Cito Volgsysteem primair onderwijs. Deze brengen een vaardigheid als geheel in kaart en kunt u inzetten als signaleringsinstrument. Met de toetsen uit het Cito Volgsysteem primair onderwijs kunt u de eisen van individuele leerlingen, groepen leerlingen en het onderwijs op uw school van groep 1 tot en met 8 volgen. De gegevens bieden u de mogelijkheid het onderwijs op individueel niveau, groepsniveau en schoolniveau te evalueren. De inhoud van de toetsen is gebaseerd op de kerndoelen, tussendoelen en analyses van de inhoud van de in gebruik zijnde methodes.

Doordat de toetsen zijn genormeerd, kunt u de resultaten van een leerling of een groep vergelijken met de resultaten van leeftijdsgenoten (vraag 2). Doordat de toetsen van de verschillende toetsmomenten op elkaar aansluiten, kunt u de vaardigheid van een leerling of een groep leerlingen vergelijken met de vaardigheid bij eerdere afnames (vraag 3). Tot slot kunt u de score op een toets vertalen naar een functioneringsniveau. Zo krijgt u een indicatie van welke lesstof bij de leerling past (vraag 4).

Hoewel bij leerlingen die werken op een eigen niveau op de leerlijn vaak de nadruk ligt op het volgen van de ontwikkeling van een individuele leerling, zijn de toetsen uit het Cito Volgsysteem primair onderwijs ook nadrukkelijk bedoeld als volgsysteem van het *onderwijs*. Toetsen gebruikt u dan niet alleen om een oordeel te kunnen geven over het functioneringsniveau van de leerlingen – hoe presteert de

leerling in vergelijking met leeftijdsgenoten – maar vooral om te bepalen of het huidige onderwijsaanbod goed aansluit bij de ontwikkeling en mogelijkheden van de leerling én van groepen leerlingen. Toetsen zijn een hulpmiddel voor de leerkracht om het onderwijs zo optimaal mogelijk af te stemmen op het niveau en de behoeften van de leerling.

Welke toets, en bij welke leerling u de toets ook afneemt: het is altijd van belang om u te realiseren *waarom* de leerling de toets maakt.

- Welke informatie wilt u als leerkracht uit de toets halen?
- Hoe gebruikt u deze informatie bij het afstemmen van het onderwijsaanbod op de leerling?

Met deze vragen in het achterhoofd bepaalt u of de toets past bij wat u van een leerling wilt weten.

2 Een passende toets voor elke leerling

Een toets is bedoeld om de vaardigheid die we willen meten zo goed mogelijk in kaart te brengen. Eerlijk en betrouwbaar meten is mogelijk door de toets af te nemen volgens de afname-instructies. U kunt hierbij de toets zoveel mogelijk aan laten sluiten bij de mogelijkheden van de leerling. Dit kan op drie manieren:

- *Bij de keuze van de toets rekening houden met de speciale kenmerken van een leerling.* Cito heeft toetsen ontwikkeld voor verschillende doelgroepen. In hoofdstuk 3 worden deze toetsen beschreven. Ook wordt ingegaan op de overwegingen die een rol spelen bij de keuze van de toets voor een individuele leerling.
- *Bij de keuze van een toets aansluiten bij het niveau van de leerling.* Dit noemen we toetsen op maat. We willen immers met een toets meten wat een leerling kan. Zowel een te moeilijke als een te makkelijke toets levert nauwelijks informatie over de mogelijkheden van een leerling op. Als een leerling bijvoorbeeld alle opgaven in een toets goed maakt, weten we niet of de leerling moeilijkere opgaven ook goed kan maken. Wanneer het niveau van de toets aansluit bij het niveau van de leerling, wordt de vaardigheid van de leerling op de meest betrouwbare manier gemeten. In hoofdstuk 4 gaan we nader in op het toetsen op maat.
- *Zelf kleine aanpassingen doen aan de toetsomstandigheden.* In sommige gevallen mag de leerkracht zelf kleine aanpassingen aan de toetsomstandigheden doen om de toets aan te laten sluiten bij de leerlingen. Uitgangspunt hierbij is steeds dat het te meten concept hierdoor niet verandert. U mag daarom alleen aanpassingen doen die staan beschreven in de toetshandleidingen. Hierdoor blijven de resultaten vergelijkbaar met die van andere leerlingen. In hoofdstuk 5 gaan we nader in op het creëren van optimale toetsomstandigheden.

Samengevat: bij het kiezen van een passende toets, doorloopt u de volgende stappen:

- 1 Selecteer de toets die het beste bij de leerling past (zie hoofdstuk 3).
- 2 Selecteer een passend niveau (zie hoofdstuk 4).
- 3 Bekijk kritisch of de toets daadwerkelijk meet wat u wilt meten en doe (alleen indien noodzakelijk!) aanpassingen aan de toetsomstandigheden (zie hoofdstuk 5).

In de volgende hoofdstukken komen de genoemde stappen bij het selecteren van een passende toets voor een leerling achtereenvolgens aan de orde.

3 **Keuze van een passende toets**

Het Cito Volgsysteem primair en speciaal onderwijs bevat verschillende toetsen. In figuur 1 staat een overzicht van de beschikbare toetsen per leergebied.

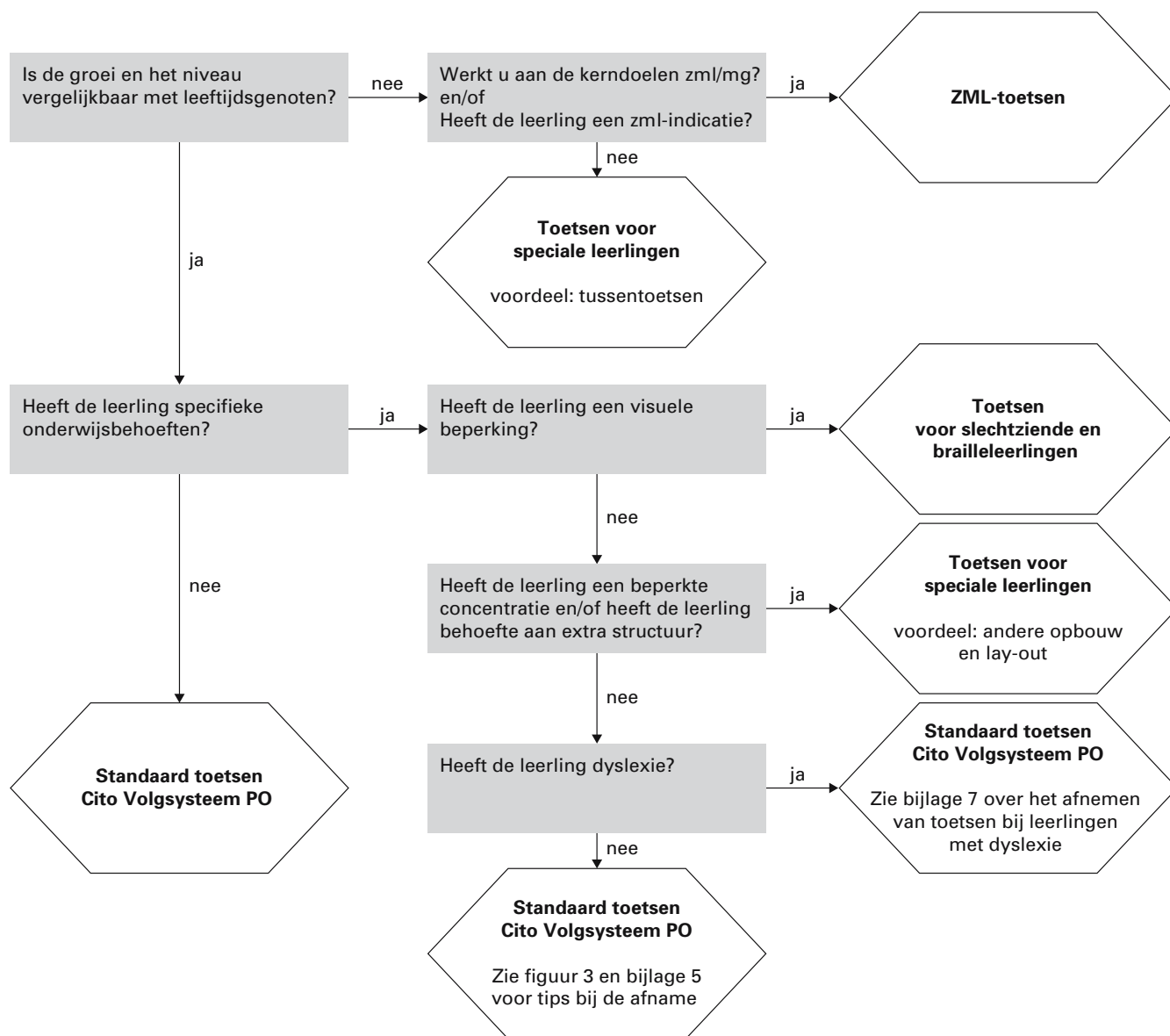
Figuur 1 Beschikbare toetsen per leergebied

	Standaard versie	Versie speciale leerlingen	Brailleversie	Versie slechtzienden	ZML
Taal voor kleuters	√				
Rekenen voor kleuters	√				
Rekenen-Wiskunde	√	√	√	√	
Toetsactiviteiten Rekenen					√
Spelling	√	√	√	√	
Begrijpend lezen	√	√	√	√	
Begrijpend luisteren	√				
Toetsactiviteiten Taal					√
Woordenschat	√		√	√	
Technisch lezen	√				
DMT/AVI	√		√	Zelf vergroten naar A3	

Om een passende toets te selecteren kunt u onder meer gebruikmaken van het stroomschema in figuur 2.

Verder staan in de paragrafen 3.1 tot en met 3.4 kort de kenmerken van de verschillende toetsen beschreven. Gedetailleerdere informatie over de toetsen is opgenomen in verschillende bijlages. Zo kunt u per leerling een weloverwogen keuze maken bij het selecteren van een passende toets.

Figuur 2 Stroomschema keuze van passende toets

Alle toetsen, voor leerlingen met visusproblemen, voor speciale leerlingen en voor zml-leerlingen zijn niet alleen bruikbaar binnen het S(B)O, maar kunnen ook gebruikt worden in het reguliere basisonderwijs voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. De toetsen voor speciale leerlingen mogen voor alle leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften, dus ook voor leerlingen zonder indicatie voor S(B)O, ingezet worden. De toetsen voor slechtziende en brailleleerlingen mogen uitsluitend in het reguliere onderwijs gebruikt worden indien de leerling een indicatie voor cluster 1 heeft.

Let op:

De resultaten van de toetsen voor speciale leerlingen en voor slechtziende en braille-leerlingen zijn in principe wel uitwisselbaar met de standaard toetsen van het Cito Volgsysteem primair onderwijs, maar dit betekent niet dat het niet uitmaakt welke toets een leerling maakt. De keuze voor een passende toets voor elke leerling maakt u per leergebied.

- 1 Heeft de leerling geen specifieke onderwijsbehoeften en is het niveau en de groei van de leerling vergelijkbaar met leeftijdsgenoten? Dan neemt u de standaard toetsen af uit het Cito Volgsysteem primair onderwijs. Het is niet de bedoeling dat leerlingen zonder specifieke behoeften of beperkingen een aangepaste toets maken. De toets dient immers aan te sluiten bij de wijze waarop het onderwijs wordt aangeboden. Indien u in het onderwijsaanbod geen aanpassingen voor de leerling doet, maakt de leerling dus gewoon de standaard toets.
- 2 Heeft de leerling een vertraagde ontwikkeling op een specifiek vakgebied? Kies dan de toetsen voor speciale leerlingen voor die vaardigheden waarvoor deze beschikbaar zijn. De daarin beschikbare tussentoetsen maken het mogelijk om de leerling steeds op niveau te toetsen zonder dat de leerling meerdere keren dezelfde toets maakt.
- 3 Heeft de leerling specifieke onderwijsbehoeften? Afhankelijk van de onderwijs-behoefte (zie figuur 2) kiest u óf voor de toetsen voor slechtziende of braille-leerlingen, óf voor de toetsen voor speciale leerlingen, óf voor aanpassingen in de afnamecondities. Het grootste deel van de leerlingen met een cluster 1-indicatie zal de toetsen voor slechtziende of brailleleerlingen maken. Voor een klein deel zijn echter de toetsen voor speciale leerlingen mogelijk geschikter. Dat is het geval wanneer de leerling naast zijn visuele beperking andere onderwijsbehoeften bovenop heeft die op de voorgrond treden.

De toetsen voor zml zijn uitsluitend bedoeld voor leerlingen met een forse leer-achterstand. Deze toetsen geven een score op een andere schaal en sluiten aan bij de kerndoelen voor zml. U kunt de score dus niet vergelijken met een score op de standaard toetsen.

3.1 Standaard toetsen Cito Volgsysteem primair onderwijs

De standaard toetsen uit het Cito Volgsysteem meten een specifieke vaardigheid zoals spelling of technisch lezen. Bij het maken van de toets wordt gezocht naar een toetsvorm die op een verantwoorde manier de vaardigheid meet. Onder andere wordt ervoor gezorgd dat de lengte van de toets, de vormgeving en de opgaven-vorm passen bij het grootste deel van de leerlingen.

De opgavenvorm moet duidelijk en aantrekkelijk voor leerlingen zijn. Er wordt steeds gezocht naar een 'efficiënte' manier van toetsen. In bijlage 1 wordt per standaard toets uit het Cito Volgsysteem primair onderwijs aangegeven welke overwegingen een rol spelen bij het bepalen van de geschiktheid van de toets voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. U kunt deze informatie gebruiken bij het kiezen van de meest passende toets voor elke leerling.

Wanneer we spreken over cluster 3, bedoelen we in dit geval in eerste instantie de populatie langdurig zieke leerlingen en de leerlingen met een lichamelijke beperking. Voor de zml-leerlingen zijn de standaard toetsen uitsluitend bruikbaar voor leerlingen die functioneren op een niveau vanaf groep 3.

3.2 Toetsen voor speciale leerlingen

De toetsen voor speciale leerlingen zijn gebaseerd op de standaard toetsen uit het Cito Volgsysteem primair onderwijs (LOVS). Op basis van signalen uit het S(B)O zijn deze toetsen op een aantal punten aangepast om ze beter te laten aansluiten bij speciale leerlingen. Belangrijk uitgangspunt daarbij was dat eventuele aanpassingen niet ten koste mochten gaan van de vergelijkbaarheid van de resultaten met de standaard toetsen en de onderliggende vaardigheden. De toetsen voor speciale leerlingen zijn qua moeilijkheid vergelijkbaar met de standaard toetsen. Door het handhaven van de vergelijkbaarheid qua niveau en inhoud

kunnen scholen per leerling, per toetsmoment en per leergebied beslissen of een standaard toets wordt afgenomen of een toets voor speciale leerlingen.

De toetsen voor speciale leerlingen zijn bestemd voor leerlingen met een vertraagde ontwikkeling, een beperkte aandachtsspanne of een grote behoefte aan structuur. Deze leerlingen zijn te vinden in het speciaal basisonderwijs, speciaal onderwijs (cluster 2, 3 en 4), maar ook in het reguliere basisonderwijs. Indien u in uw onderwijs rekening houdt met speciale onderwijsbehoeften van de leerling kiest u voor de toetsen voor speciale leerlingen. Als u in uw onderwijs geen specifieke aanpassingen doet, dan zijn de standaard toetsen meer geschikt. De toetsen voor speciale leerlingen zijn beschikbaar voor de leergebieden Rekenen-Wiskunde, Spelling en Begrijpend lezen.

Aanpassingen ten opzichte van de standaard toetsen

- Eén van de belangrijkste veranderingen ten opzichte van de standaard toetsen is het opnemen van *tussentoetsen* in de toetsen voor speciale leerlingen. Hierdoor zijn per vaardigheid meer toetsen beschikbaar voor het volgen van de ontwikkeling van leerlingen. Deze tussentoetsen zijn niet bedoeld om de leerlingen vier keer per jaar te toetsen, maar om ook leerlingen met een vertraagde ontwikkeling twee keer per jaar een passende toets voor te kunnen leggen. Opeenvolgende toetsen beslaan kleinere leerstappen. Zo is er een toets Spelling voor het functioneringsniveau M3 (medio groep 3) en E3 (eind groep 3), maar ook voor het functioneringsniveau M3E3. Deze laatste is wat moeilijker dan M3 en wat gemakkelijker dan E3. Een leerling die zich minder snel ontwikkelt in spellingvaardigheid kunt u dus aan het eind van groep 3 de toets M3E3 voorleggen. Deze leerling hoeft zo niet een te moeilijke toets (E3) te maken, maar ook niet twee keer dezelfde toets (M3).
- In de toetsen voor speciale leerlingen *staan opgaven van hetzelfde opgavetype bij elkaar*. Bij Rekenen-Wiskunde staan bijvoorbeeld eerst de vragen waarbij de leerling een antwoord moet geven door een getal in een hokje te schrijven en daarna de vragen waarbij de leerling het juiste antwoordalternatief moet kiezen door een hokje aan te kruisen.
- Elke nieuwe soort opgave wordt voorafgegaan door een *duidelijke instructie*. Ook is de instructie aangepast. Samengestelde en passieve zinnen hebben we zoveel mogelijk vermeden. De zinnen zijn daardoor korter geworden.
- De *opmaak* van de opgavenboekjes is aangepast. Er is bijvoorbeeld meer ruimte voor leerlingen om antwoorden op te schrijven.

In bijlage 2 staat per vaardigheid aangegeven wat de overeenkomsten en verschillen zijn tussen de toetsen voor speciale leerlingen en de standaard toetsen.

3.3 Toetsen voor leerlingen met visusproblemen

Voor leerlingen met visusproblemen zijn speciale versies van de toetsen uit het Cito Volgsysteem primair onderwijs gemaakt. Deze aangepaste toetsen zijn ontwikkeld voor Rekenen-Wiskunde, Begrijpend lezen, Spelling (groep 3 tot en met 8) en voor Woordenschat (vanaf groep 4). Er zijn aparte versies voor slechtziende leerlingen en brailleurleerlingen. De inhoud komt grotendeels overeen met de standaard toetsen. De koppeling met deze standaard toetsen is behouden, zodat directe vergelijking van toetsresultaten mogelijk blijft.

Ook voor Woordenschat groep 3 is een speciale versie ontwikkeld. De aanpassingen in deze toets zijn echter zo groot dat de toets voor groep 3 uitsluitend een *indicatie* van de vaardigheidsscore geeft.

Van Taal voor kleuters en Rekenen voor kleuters zijn er geen aparte versies voor slechtzienden en brailleurleerlingen. Voor deze toetsen wordt nog gezocht naar een goed alternatief.

In bijlage 3 staat per vaardigheid aangegeven wat de overeenkomsten en verschillen zijn tussen de toetsen voor leerlingen met visusproblemen en de standaard toetsen.

3.4 Toetsen voor zml-leerlingen

Zeer moeilijk lerende (zml) leerlingen hebben een IQ beneden de 70. Dit leidt tot een vertraagde ontwikkeling. Voor leerlingen die werken op zml-niveau zijn andere doelen van belang dan voor leerlingen die de reguliere leerlijnen volgen. Zo ligt voor zml-leerlingen het accent op doelen rondom zelfredzaamheid. Zml-leerlingen hebben niet alleen baat bij een andere inhoud van de toets, maar vragen ook om een andere toetsvorm. De standaard pen-en-papier-toetsen of digitale toetsen zijn voor hen minder geschikt. Deze leerlingen zijn beter te toetsen in een meer natuurlijke situatie en met concrete materialen.

De zml-toetsen zijn daarom anders van opzet dan de andere toetsen. De leerkracht voert met de leerlingen een toetsactiviteit uit waarmee verschillende toetsdoelen uitgelokt worden. Op een observatieformulier houdt de leerkracht bij welke toetsdoelen de leerling wel en niet behaalt.

In tegenstelling tot de andere toetsen zijn zml-toetsen niet gekoppeld aan de toetsen voor het reguliere onderwijs. Bij de zml-toetsen is het uitgangspunt dat ze vaardigheden meten die de leerling in het dagelijks leven nodig heeft. Dit betekent dat de toets dus iets anders meet dan pure 'schoolse vaardigheden'. Bij Rekenen (onderdeel meten) is het bijvoorbeeld vooral belangrijk dat een leerling weet dat hij bij het afmeten van 150 ml een ml-maatbeker moet pakken. Het omrekenen naar een andere maateenheid is voor veel zml-leerlingen te hoog gegrepen.

De toetsen voor zml zijn niet gekoppeld aan de rapportage in het reguliere basisonderwijs, maar aan uitstroomperspectieven en niveaus op de leerlijnen.

De toetsscore kunt u vertalen naar een niveau op de leerlijn. Ook kunt u zien welk uitstroomperspectief het beste bij de leerling past. De zml-toetsen bestaan uit toetsactiviteiten voor Rekenen en voor Taal en communicatie. In bijlage 4 staat bij beide toetsen welke vaardigheden worden gemeten en wat de bijbehorende werkwijze is.

4 Keuze van een passend niveau

In het reguliere onderwijs krijgen de meeste leerlingen de toets aangeboden die past bij het leerjaar waarin zij zitten. Halverwege groep 5 maken zij bijvoorbeeld de M5-toets. In het S(B)O werken leerlingen bij bepaalde vakken dikwijls op hun eigen niveau. Zo kan een leerling in groep 7 bijvoorbeeld rekenen op het niveau van groep 6. Maar ook het omgekeerde is uiteraard mogelijk: een leerling uit groep 3 die kan spellen op het niveau van groep 4.

Het functioneringsniveau is speciaal ontwikkeld voor leerlingen die werken op hun eigen niveau op de leerlijn. Dit niveau geeft aan met welke gemiddelde leerling in het reguliere basisonderwijs de vaardigheid van de getoetste leerling te vergelijken is. Bijvoorbeeld: Een leerling behaalt op een toets Begrijpend lezen M5 een vaardigheidsscore van 8. Deze vaardigheidsscore komt overeen met de vaardigheidsscore van een gemiddelde leerling op het toetsmoment M4. Dan is het functioneringsniveau van de leerling M4. Dit betekent dat de leerling qua vaardigheid vergelijkbaar is met een gemiddelde leerling in het reguliere basisonderwijs in januari van groep 4.

De uitslag op een toets is het meest nauwkeurig wanneer de toets aansluit bij het niveau van de leerling. De leerling zal zich dan herkennen in de toets en zich uitgedaagd voelen zonder de frustratie van een te moeilijke toets te ervaren. Voor leerlingen die zich minder snel ontwikkelen dan gemiddeld, stemt u het niveau van de toets daarom af op het niveau van de leerling in plaats van op het aantal jaren onderwijs dat de leerling gevolgd heeft. Voor dit toetsen op maat wordt gebruikgemaakt van de onderliggende vaardigheidsschaal. Deze schaal maakt het mogelijk om de resultaten van leerlingen die verschillende toetsen van een bepaald leergebied maken toch met elkaar te vergelijken. Ook kunt u zo individuele leerlingen in de tijd volgen.

U bepaalt dus per leerling welke toets het beste bij hem past. Bij de keuze van een passende toets gebruikt u de volgende gegevens:

- *indien aanwezig de uitslag van de vorige toetsafname*: Bekijk het functioneringsniveau van de leerling op deze toets. Wanneer de leerling in uw ogen wel vooruit is gegaan, maar minder snel dan een gemiddelde basisschoolleerling kiest u de (tussen)toets die op deze toets volgt. Wanneer de leerling bijvoorbeeld bij de vorige toets een score had waarbij hij scoorde op het gemiddelde niveau van midden groep 5, dan kiest u voor het volgende toetsmoment de M5E5-toets. Zo hoeft de leerling niet een te moeilijke toets te maken en ook niet twee keer dezelfde toets.
- *het onderwijsaanbod*: Welke stof heeft de leerling de afgelopen tijd aangeboden gekregen? Het heeft geen zin om leerlingen een toets voor te leggen waarin veel opgaven voorkomen waarvan de inhoud nog niet is behandeld.
- *het competentiegevoel van de leerling*: Is de leerling erg faalangstig? Kies dan voor een toets die niet te moeilijk is.
- *de samenstelling van de groep*: Maakt bijna de hele groep de toets M5, maar past volgens u de E5-toets goed bij één leerling van de groep? Dan kunt u ervoor kiezen om de hele groep dezelfde toets voor te leggen of één of meerdere leerlingen de digitale versie te laten maken. U maakt zelf een afweging tussen praktische en inhoudelijke overwegingen.

Voor de leerling is het prettig om een toets te maken die past bij zijn of haar niveau. Wanneer echter de toetsuitslag enigszins afwijkt van het niveau van de toets is het resultaat toch voldoende nauwkeurig voor het bepalen van het vaardigheidsniveau. Dit betekent dat het niet nodig is om bij een hoge score een volgende toets af te nemen (doortoetsen) of bij een lagere score een eerdere toets (terugtoetsen).

Doordat alle toetsen van een leergebied zijn gekoppeld aan dezelfde vaardigheidsschaal, kunnen toetsen van één leergebied leiden tot eenzelfde vaardigheidsscore. De E3-toets en de M4-toets kunnen bijvoorbeeld eenzelfde vaardigheidsscore opleveren. Het verschil is dat de leerling bij de E3-toets relatief meer opgaven goed moet maken om dezelfde vaardigheidsscore te behalen. Wanneer de leerling de E3-toets maakt zal hij meer succeservaringen hebben dan wanneer hij de M4-toets maakt. De toetsuitslag is echter in beide gevallen betrouwbaar.

Door- en terugtoetsen is in de meeste gevallen dus onnodig. Er is echter één uitzondering: wanneer het functioneringsniveau van een leerling meer dan een jaar afwijkt van het niveau van de toets die u heeft afgenomen, is de meting van de toets niet meer voldoende nauwkeurig. De leerling heeft in dit geval immers (bijna) alle vragen goed of fout gemaakt en heeft dus niet kunnen laten zien wat hij kan. U kunt dan overwegen een toets van een hoger of lager niveau af te nemen om zo het vaardigheidsniveau van de leerling beter in beeld te brengen.

Wat doe ik wanneer de toets (veel) te moeilijk voor de leerling was?

Wanneer een leerling een vaardigheidsscore heeft waarbij het functioneringsniveau meer dan een jaar lager ligt dan het niveau van de toets, was de toets voor deze leerling veel te moeilijk en de meting minder nauwkeurig. Om de groei van de leerling in beeld te brengen en het onderwijsaanbod af te kunnen stemmen op het niveau van de leerling, heeft u een betrouwbare toetsscore nodig. U legt de leerling daarom een gemakkelijkere toets voor. Maak hierbij gebruik van de vaardigheidsscore uit de laatste toetsafname en het functioneringsniveau om een passende toets te kiezen.

Voorbeeld

Marit is 10 jaar en zit sinds kort op het SBO. Ze heeft bij Rekenen-Wiskunde de toets M5 gemaakt en een vaardigheidsscore van 33 behaald. Het bijbehorende functioneringsniveau is E3. We hebben hiermee wel een indicatie van het niveau van Marit, maar kunnen er geen nauwkeurige uitspraak over doen. De toets 'paste' niet volledig bij het niveau van Marit waardoor ze niet optimaal de kans heeft gekregen om te laten zien wat ze kan, ze had immers bijna alle vragen fout. Omdat Marit nog niet zo lang op school zit, heeft haar leerkracht nog geen duidelijk idee wat ze precies kan. Ze wil een exacte uitspraak over haar niveau, daarom legt ze Marit de toets E3 voor. Marit haalt op deze toets een vaardigheidsscore van 37. Haar functioneringsniveau is E3M4.

Wat doe ik wanneer de toets (veel) te gemakkelijk voor de leerling was?

Wanneer een leerling een vaardigheidsscore behaalt waarbij het functioneringsniveau meer dan een jaar hoger is dan het niveau van de toets, was deze toets voor deze leerling veel te gemakkelijk en is de meting minder nauwkeurig. Het is de vraag of u bij zo'n toetsuitslag voldoende weet over het niveau van deze leerling. Als u genoeg informatie heeft voor het bepalen van het onderwijsaanbod voor de leerling, dan hoeft u niet nogmaals te toetsen. Heeft u meer informatie nodig, dan kunt u de leerling een moeilijkere toets voorleggen:

- Bekijk de huidige vaardigheidsscore met bijbehorend functioneringsniveau.
- Vergelijk de inhoud van de toets die past bij het functioneringsniveau van de leerling met het onderwijsaanbod. Een leerling die lesstof uit groep 4 krijgt aangeboden, kan een functioneringsniveau >E5 scoren. Dit betekent *niet* dat de leerling de stof die niet is aangeboden (bijvoorbeeld bepaalde spelling-categorieën) beheerst.
- Maak een afweging of u een toets van een hoger niveau wilt voorleggen. Houd hierbij rekening met de kenmerken van de leerling.

Samengevat kunt u de toetsen het beste op de volgende manier selecteren:

- Bij leerlingen met een vertraagde ontwikkeling kiest u de toets die qua functioneringsniveau het beste past bij de stof die de leerling beheerst en aangeboden heeft gekregen. Daarbij kunt u de tussentoetsen gebruiken als gemakkelijkere varianten van de toetsen voor de medio- en eindmomenten.
- Bij leerlingen met een normale ontwikkeling kiest u de toets die bij de normale ontwikkeling past en zult u meestal geen tussentoetsen inzetten. Als de leerling

de M4-toets heeft gemaakt, zal de leerling het volgende toetsmoment de E4-toets maken.

- Door- en terugtoetsen is alleen zinvol indien het niveau van de leerling meer dan een jaar afwijkt van het niveau van de afgenomen toets én de uitslag u onvoldoende informatie geeft om het onderwijsaanbod te bepalen.

5 Optimale toetsomstandigheden creëren

Toetsen zijn zorgvuldig samengesteld om een bepaald concept, bijvoorbeeld Begrijpend lezen of Rekenen-Wiskunde, te meten. Het aantal opgaven, het soort opgaven én de afnamecondities hebben invloed op wat een toets meet én hoe nauwkeurig de uitkomsten zijn.

Vanuit dit wetenschappelijke oogpunt adviseren we daarom om geen hulpmiddelen toe te staan en tijdens de afname hulpmiddelen in de klas (bijvoorbeeld de getallenrij of een overzicht van spellingregels) te verwijderen of af te dekken. Bij het bepalen welke aanpassingen en hulpmiddelen mogelijk zijn, houdt Cito steeds het doel van de toets voor ogen. Grofweg kunnen we stellen dat de standaard toetsen voor bijvoorbeeld Rekenen-Wiskunde, Begrijpend lezen, Technisch lezen en Spelling bedoeld zijn om te bepalen in welke mate een leerling een bepaalde vaardigheid beheerst. Deze toetsen neemt een leerkracht vanaf groep 3 af, meestal één tot twee keer per jaar. Op basis daarvan kan de leerkracht zijn onderwijs afstemmen op de behoeften van de leerlingen. Vergelijk dit met de oogarts die met behulp van oogmetingen vaststelt welke lenssterkte je nodig hebt om goed te kunnen zien. Deze meting doet de oogarts zonder dat je je lenzen in of je bril op hebt, want alleen zo kan de arts bepalen welke ondersteuning je nodig hebt. Deze analogie doortrekkend, betekent dit dus dat een leerkracht wil vaststellen hoe goed een leerling de tafels al kent of de woorden kan spellen, zonder dat de leerling daarbij een hulpmiddel als een tafelkaart of spellingcontrole gebruikt. Op basis daarvan kan hij de ene leerling extra ondersteuning geven bij het leren van de tafels en de andere bij het spellen van bepaalde woorden.

Bij het ontwikkelen van de toetsen voor speciale leerlingen hebben we de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- *Gewoon waar mogelijk, speciaal waar nodig:* Om de vergelijkbaarheid met het reguliere onderwijs zo groot mogelijk te houden vormen de standaard toetsen het uitgangspunt (behalve bij de zml-toetsen). Waar mogelijk worden opgaven gehandhaafd in de originele vorm, waar nodig zijn opgaven aangepast en soms verwijderd. Bij de aanpassingen door Cito hebben experts kritisch bekeken waar aanpassingen voor speciale leerlingen nodig zijn.
- *Alleen relevante vaardigheden meten:* Een toets moet bruikbare informatie opleveren. Het is daarom belangrijk dat de toets vaardigheden meet waar de leerling in zijn dagelijks leven echt iets aan heeft. Voor de meeste slechtziende leerlingen heeft het bijvoorbeeld weinig zin om rekenopgaven rondom perspectief op een plat vlak bepalen aan te bieden. Het gaat er immers om dat zij zich in de ruimte kunnen oriënteren, niet dat ze een 2D-plaatje kunnen vertalen naar een 3D-situatie.
- *Meten wat je wilt meten:* Bij het aanpassen van de toetsen is bij elke opgave de vraag gesteld of de opgave ook bij speciale leerlingen meet wat de opgave beoogt te meten. Opgaven die niet meten wat ze beogen te meten, zijn indien mogelijk aangepast of zijn soms zelfs uit de toets verwijderd.

Als een leerling specifieke onderwijsbehoeften heeft waarin bestaande toetsen niet voorzien, kunt u zelf (kleine) aanpassingen doen.

De leerkracht (en/of IB'er) heeft het beste zicht op wat een leerling nodig heeft. De leerkracht of IB'er bepaalt dus welke toets afgenomen wordt en welke aanpassingen aan de toetsomstandigheden (dus niet aan de toets zelf!) nodig zijn voor de betreffende leerling. In figuur 3 staan de algemene aanpassingen die een leerkracht aan de toetsomstandigheden kan doen zonder dat dit al te veel invloed heeft op de vergelijkbaarheid met reguliere leerlingen. Het is wel belangrijk van elke aanpassing een aantekening te maken op het leerlingoverzicht. U moet zich er namelijk van bewust zijn dat de toets genormeerd is in situaties zonder aanpassingen.

Figuur 3 Algemene aanpassingen aan toetsomstandigheden

Situatie	Aanpassing	Toelichting
De leerling doet door (bijvoorbeeld motorische of visuele) beperkingen langer dan gemiddeld over het beantwoorden van de vragen.	Verlengen van de toetstijd	Alle toetsen, behalve de <i>toetsen op het gebied van technisch lezen</i> , zijn niet aan tijd gebonden. Geef de leerlingen daarom voldoende tijd om de opgaven te maken.
	Afname digitale toets	Wanneer een leerling veel langzamer is dan de rest van de groep, is het aan te raden de leerling een digitale toets te laten maken. Hierbij kan de leerling zijn eigen tempo bepalen.
De leerling heeft een beperkte aandachtsspanne en/of moeite zich te concentreren.	Extra pauzes inlassen en een taak in twee delen opdelen	Het inlassen van een pauze en het opdelen van een taak in twee delen is toegestaan, mits de leerling in de pauze niet nog even wat informatie kan nazoeken. Bij de toets Begrijpend lezen mag dit alleen in uitzonderingssituaties, zie daarvoor aanpassingen bij Begrijpend lezen (bijlage 5).
	Afname digitale toets	Over het algemeen kunnen leerlingen zich beter concentreren als ze op de computer werken. Bovendien is er bij de digitale toets steeds maar één opgave tegelijkertijd in beeld.
De leerling heeft behoefte aan voorspelbaarheid.	Vooraf de opgaventypen doorlopen	Bekijk met de leerling voorbeeldopgaven uit een 'oude' toetsversie die niet meer in gebruik is, en laat de leerling zo kennismaken met verschillende opgaventypen. De standaard voorbeeldopgaven bieden tevens de mogelijkheid om kennis te maken met de verschillende opgaventypen.
De leerling heeft (bijvoorbeeld door dyslexie of visus-problemen) moeite met het lezen/bekijken van de plaatjes	Vergroten van teksten en plaatjes	U kunt vergrotingen bijvoorbeeld maken met behulp van het kopieerapparaat. De standaard vergroting die gebruikt wordt, is van A4 naar A3 (141%).
De leerling is snel afgeleid of heeft moeite om de juiste informatie in het opgavenboekje te vinden.	Gebruik van afdekbladen	Bij groepsafname kan de leerling deze zelf opschuiven. Bij individuele afname kunt u deze voor de leerling naar beneden schuiven.
De leerling heeft moeite met het invullen van het antwoordblad.	Laat de leerling in het opgavenboekje werken	De antwoordbladen zijn ontwikkeld, zodat het opgavenboekje hergebruikt kan worden. Indien het schakelen tussen opgavenboekje en antwoordblad voor de leerling een hindernis is, is het aan te bevelen de leerling in het boekje te laten werken.
De leerling heeft (door motorische problemen) moeite met schrijven.	Laat de leerling op de computer werken	Maak vooraf een document waarin de opgavennummers al staan weergegeven en waarin de leerling zijn antwoorden kan intypen.
	Afname van een digitale toets	Bij de digitale toets kan de leerling de antwoorden op de computer typen.
	Laat de leerling de antwoorden zeggen/aanwijzen	U noteert zelf de antwoorden van de leerling. Let hierbij op dat tussentijdse feedback geven (goed/fout) niet is toegestaan.
De leerling heeft visuele beperkingen en een vergroting op papier heeft onvoldoende effect voor de leerling en/of het oppervlak van het opgavenboekje wordt met vergroten te groot en daarmee te onoverzichtelijk voor de leerling.	Aanbieden van een loep	Ook andere hulpmiddelen waarmee de leerling beter kan zien, zijn toegestaan.

Situatie	Aanpassing	Toelichting
De leerling ziet, bijvoorbeeld bij tabellen, geen verschil tussen gebruikte kleuren en patronen.	Gebruik van goede kleurcontrasten	Kopieer de toets bijvoorbeeld op geel papier of leg een gele sheet over de toets heen.
	Gekleurde plaatjes zwart-wit maken	Met behulp van het kopieerapparaat kunt u een zwart-witversie maken. Let erop dat de contrasten tussen grijsvlakken op de kopie voldoende zijn.
De leerling heeft moeite bepaalde informatie (waarnaar verwezen wordt in de opgave) te vinden.	Gebruik van kleuren	Wanneer de gebruikte markeringen in een toets voor de leerling niet duidelijk genoeg zijn, kunt u de bedoelde informatie in plaatjes inkleuren (denk aan het markeren van getallen in een rekenopgave) of kunt u met een markeerstift bedoelde tekstfragmenten markeren (bij Begrijpend lezen). Let op: markeer alleen fragmenten waarnaar in de opgave wordt verwezen. Markeren van kernzinnen of andere zinnen waarin een antwoord van een vraag te vinden is, is niet toegestaan.
De leerling heeft dyslexie.		In bijlage 7 staat informatie over het afnemen van toetsen bij leerlingen met dyslexie. Hier vindt u aanwijzingen over aanpassingen die wel en niet zijn toegestaan.
De leerling heeft ernstige spraak- en/of taalmoeilijkheden (ESM) en/of is doof/slechthorend/ dooffunctionerend.		In bijlage 8 staan aanwijzingen over het afnemen van toetsen bij deze doelgroep.

Hanteer als richtlijn dat u de toets zoveel mogelijk laat aansluiten bij het onderwijs. Dit geldt zowel voor het niveau als voor eventuele aanpassingen die u doet.

- Krijgt de leerling standaard lesmateriaal vergroot aangeboden? Dan is waarschijnlijk een vergrote versie van de standaard toetsen voldoende.
- Laat u de leerling meestal op de computer werken? Zorg dan dat de leerling, indien er een digitale versie beschikbaar is, ook de toets op de computer kan maken.
- Krijgt de leerling doorgaans extra tijd voor zijn rekenopgaven? Geef de leerling dan ook voor de toets extra tijd.

Bij sommige toetsen kunt u dus zelf eenvoudig kleine aanpassingen doen om de toets geschikt te maken voor speciale leerlingen. Hierbij is het belangrijk om steeds voor ogen te houden of de toets nog meet wat deze zou moeten meten.

Voorbeeld

Meester Arjen besluit om de toets Begrijpend lezen voor te lezen. Zijn collega merkt op dat dit niet is toegestaan: je meet dan immers geen begrijpend lezen meer. Een vaardigheidsscore die overeenkomt met groep 4 betekent in dit geval niet dat een leerling zonder meer met lesstof uit groep 4 uit de voeten kan indien de leerling dit zelf moet lezen.

Naast de algemene aanpassingen die in figuur 3 zijn genoemd, staat in bijlage 5 aangegeven welke aanpassingen per toets zijn toegestaan. Houdt u er rekening mee dat wanneer u aanpassingen aan de toetsomstandigheden doet, dit consequenties heeft voor de nauwkeurigheid van de toetsresultaten. Een toelichting hierop vindt u in bijlage 6.

In bijlage 7 (Afnemen van toetsen bij leerlingen met dyslexie) vindt u meer informatie over dyslexie en de toetsen Begrijpend lezen en waarom we adviseren deze niet voor te lezen.

Leerlingen met behoefte aan extra structuur kunnen baat hebben bij het gebruik van pictogrammen. We bieden u de mogelijkheid gebruik te maken van pictogrammen bij het afnemen van toetsen, zodat het voor leerlingen duidelijker wordt wat er van hen verwacht wordt. In bijlage 9 staan deze pictogrammen. Zo hebben we bijvoorbeeld de pictogrammen 'luister', 'lees de tekst' en 'lees de opgave'. De pictogrammen kunt u gebruiken als kaartjes, maar ook op het digibord laten zien. In bijlage 9.1 staat een korte instructie voor het gebruik van de verschillende pictogrammen bij het afnemen van een toets. In bijlage 9.2 vindt u

een knipblad met de pictogrammen. Daar kunt u zelf kaartjes van maken.
Daarnaast zijn de pictogrammen te downloaden van Cito Portal
(<http://cito.portal.nl>), zodat u ze ook op het digibord kunt laten zien.

Bijlagen

Bijlage 1 Standaard toetsen Cito Volgsysteem

We geven in deze bijlage per standaard toets uit het Cito Volgsysteem primair onderwijs aan welke overwegingen een rol spelen bij het bepalen van de geschiktheid van de toets voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften.

Kleutertoetsen

Toets	Taal voor kleuters
<i>Cluster 1:</i> Veel plaatjes zijn lastig voor de leerlingen te zien, o.a. vanwege het formaat, door kleine details en te weinig contrast in de kleuren. Omschrijven van de afbeeldingen leidt in veel gevallen tot voorzeggen. Bij het omschrijven van de plaatjes is de normering van de standaard toets niet meer van toepassing (te veel vragen vallen uit, de aanpassingen die nodig zijn, zijn te groot). <i>Cluster 2-3-4 en SBO:</i> Sommige leerlingen hebben bijvoorbeeld moeite met het zetten van een streep onder een plaatje of raken afgeleid door meerdere opgaven op een blad. Het is aan te bevelen deze leerlingen de plaatjes aan te laten wijzen respectievelijk een afdekblad te laten gebruiken.	

Toets	Rekenen voor kleuters
<i>Cluster 1:</i> De plaatjes zijn lastig voor de leerlingen te zien en passen niet bij de manier waarop de leerlingen leren rekenen. Bij het voorbereidend rekenen is het belangrijk dat leerlingen hoeveelheden voor zich kunnen zien (op een afbeelding of aan de hand van concrete materialen). Door het omschrijven van de plaatjes is dit effect weg. Het is eerlijker om met behulp van concrete materialen vast te stellen welke onderdelen van het rekenen de leerling goed en minder goed beheerst. <i>Cluster 2-3-4 en SBO:</i> Sommige leerlingen hebben moeite met het zetten van een streep onder een plaatje of raken afgeleid door meerdere opgaven op een blad. Het is aan te bevelen deze leerlingen de plaatjes aan te laten wijzen respectievelijk een afdekblad te laten gebruiken.	

Toetsen voor groep 3 t/m 8

Toets	Begrijpend lezen
<i>Cluster 1:</i> Sommige opgaventypen zijn lastig voor leerlingen uit cluster 1, denk aan opgaven met verwijzing naar regelnummers of tekens in de kantlijn. De leerlingen zijn relatief veel tijd kwijt met het zoeken van de juiste plek in de tekst, waardoor hun aandacht minder naar de vaardigheid begrijpend lezen uit kan gaan. Om deze reden zijn er aangepaste versies gemaakt waarin het eenvoudiger is om de bedoelde tekstfragmenten te vinden. <i>Cluster 2-3-4 en SBO:</i> Voor leerlingen die moeite hebben zich langere tijd te concentreren, is de toets over het algemeen te lang. Daarnaast hebben veel leerlingen uit deze onderwijstypen moeite met het feit dat verschillende opgaventypen (bijvoorbeeld tekstvragen en openplaatsvragen) door elkaar worden aangeboden. Deze leerlingen hebben behoefte aan meer structuur. Verder hebben leerlingen met een zwakker werkgeheugen erg veel moeite met de husseltekstopgaven. Daarnaast worden sommige leerlingen afgeleid door de plaatjes. Ook is de instructie en lay-out niet afgestemd op deze leerlingen. Een ander probleem is dat de toetsen vaak te moeilijk zijn voor leerlingen met een vertraagde ontwikkeling. Met de standaard toetsen is het niet goed mogelijk kleinere leerstappen adequaat in kaart te brengen. Bij deze leerlingen kunt u beter de toetsen voor speciale leerlingen afnemen, deze komen tegemoet aan bovengenoemde bezwaren (zie verder paragraaf 3.2 en bijlage 2). Bij sommige leerlingen uit deze doelgroepen is de technische leesvaardigheid dusdanig beperkt, dat het maken van de toetsen Begrijpend lezen extra lastig is. Om toch het begripsniveau van deze leerlingen in kaart te brengen, is de toets Begrijpend luisteren een goed alternatief (behalve voor de slechthorende en dove leerlingen). Tussen de toetsen Begrijpend lezen en Begrijpend luisteren zijn namelijk veel overeenkomsten, vooral als het gaat om vaardigheden zoals het afleiden en integreren van informatie uit een tekst. In beide toetsen komen het benoemen van de hoofddedachte of de bedoeling van de tekst aan de orde. Alleen gebeurt dit bij de toetsen Begrijpend luisteren aan de hand van gesproken, (veelal) authentieke teksten die specifiek toegesneden zijn op het in kaart brengen van de begripsvaardigheid van gesproken materiaal.	

Toets	Begrijpend luisteren
<i>Cluster 1:</i> Bij de ontwikkeling van de nieuwe toetsen Begrijpend luisteren is waar mogelijk rekening gehouden met slechtziende leerlingen. Bij de toetsen waarbij plaatjes worden gebruikt, is zoveel mogelijk gebruikgemaakt van duidelijke lijnen en scherpe contrasten. Voor deze toetsen komen (op korte termijn) geen aangepaste versies. <i>Cluster 2-3-4 en SBO:</i> Zie de opmerkingen bij de toets Begrijpend lezen voor de overwegingen die een rol spelen om de toets Begrijpend luisteren af te nemen in plaats van de toets Begrijpend lezen. De toets Begrijpend luisteren kan als alternatief worden afgenomen voor de toets Begrijpend lezen. Let er hierbij wel op dat de toets Begrijpend luisteren veel concentratie van de leerlingen vraagt.	

Toets	Spelling
<i>Cluster 1:</i> Het dicteegedeelte van de toets Spelling kan zonder veel problemen afgenomen worden bij slechtziende en brailleleerlingen. Voor de meerkeuzeopgaven is het aan te bevelen om zowel voor slechtziende als voor brailleleerlingen een aangepaste versie af te nemen. <i>Cluster 2-3-4 en SBO:</i> Leerlingen uit deze onderwijstypen worden soms onnodig afgeleid door de inhoud van de zin waarin het te spellen woord wordt aangeboden. Ook is de instructie en lay-out niet afgestemd op deze leerlingen. Een ander probleem is dat de toetsen vaak te moeilijk zijn voor leerlingen met een vertraagde ontwikkeling. Met de standaard toetsen is het niet goed mogelijk kleinere leerstappen adequaat in kaart te brengen. Bij deze leerlingen kunt u beter de toetsen voor speciale leerlingen afnemen.	

Toets	DMT/AVI
<i>Cluster 1:</i> De toetsvorm van zowel DMT als AVI is geschikt voor leerlingen uit cluster 1. Voor de slechtziende leerlingen is er een uitvergroete versie, voor de brailleleerlingen een gebrailleerde versie. Omdat een visuele beperking leidt tot een tragere waarneming en dus ook tot trager technisch lezen, wordt hiervoor gecorrigeerd door de tijd voor de DMT-kaarten te verlengen. <i>Cluster 2-3-4 en SBO:</i> Zie de opmerkingen bij Technisch lezen.	

Toets	Technisch lezen
<i>Cluster 1:</i> De gekozen toetsvorm bij zowel Leestechneik als Leestempo vraagt veel visuele vaardigheden van de leerlingen. Voor leerlingen uit cluster 1 is het aan te bevelen om de DMT/AVI-toetsen in te zetten voor het vaststellen van hun vaardigheid op het gebied van technisch lezen. Het nadeel is dat deze toetsen niet groepsgewijs afgenomen kunnen worden. Het grote voordeel van de DMT/AVI-toetsen is echter dat deze bij leerlingen uit cluster 1 een eerlijker beeld geven van de leesvaardigheid. <i>Cluster 2-3-4 en SBO:</i> De toetsen Leestechneik en Leestempo kunnen worden afgenomen, mits de toetsvorm voldoende duidelijk is voor de leerlingen. Het voordeel van deze toets is dat op een snelle manier de technische leesvaardigheid van meerdere leerlingen tegelijkertijd kan worden bepaald. Sommige leerlingen die veel moeite hebben met taal en/of moeite hebben zich gedurende langere tijd te concentreren zullen extra moeite hebben met de grote hoeveelheid tekst bij de toets Leestempo. Daardoor is het mogelijk dat ze met deze toets niet goed hun daadwerkelijke technische leesvaardigheid kunnen laten zien. Bij deze leerlingen raden we aan de toetsen Technisch lezen niet af te nemen, maar de DMT en AVI. Ook in groepen waarbij het leesniveau van leerlingen sterk uiteenloopt, waardoor veel toetsen van verschillende niveaus binnen een groep afgenomen dienen te worden, valt er wat voor te zeggen bij alle leerlingen de DMT en AVI af te nemen in plaats van de toetsen Technisch lezen. Er zijn echter ook leerlingen die bijvoorbeeld door onzekerheid juist extra moeite hebben met het hardop lezen van woorden en teksten in de aanwezigheid van anderen. Bij deze leerlingen raden we aan de toetsen Technisch lezen af te nemen.	

Toets	Woordenschat
<i>Cluster 1:</i> De toetsen voor groep 3 zijn niet geschikt door het gebruik van plaatjes. Er is een aangepaste versie waarbij de leerling kan antwoorden door concrete voorwerpen aan te wijzen, door een opdracht uit te voeren of door te kiezen uit een omschrijving van de alternatieven. De toetsen vanaf groep 4 zijn vergroot/gebrailleerd. <i>Cluster 2-3-4 en SBO:</i> De toetsen bevatten verschillende opgaventypen. Er is geen aangepaste versie beschikbaar. Het verdient daarom aanbeveling bij de voorbeeldopgaven extra op te letten of de opgaventypen voldoende duidelijk voor de leerlingen zijn.	

Toets	Rekenen-Wiskunde
<i>Cluster 1:</i> Bij veel opgaven moet de leerling informatie uit een afbeelding halen. Door te veel details in de tekeningen, te weinig contrasten en door het gebruik van niet-schreefloze lettertypes in de tekeningen, zijn de leerlingen veel tijd kwijt aan het zoeken van de informatie. Het is aan te bevelen om voor Rekenen-Wiskunde zowel voor slechtziende als voor brailleleerlingen een aangepaste versie af te nemen. <i>Cluster 2-3-4 en SBO:</i> Voor leerlingen die moeite hebben zich gedurende langere tijd te concentreren of die door hun beperking meer tijd nodig hebben, is de toets over het algemeen te lang. Daarnaast hebben veel leerlingen uit deze onderwijstypen moeite met het feit dat verschillende opgaventypen (bijvoorbeeld meerkeuzeopgaven en open opgaven) door elkaar worden aangeboden. Deze leerlingen hebben behoefte aan meer structuur in de toetsen. Ook is de instructie en lay-out niet afgestemd op deze leerlingen. Een ander probleem is dat de toetsen vaak te moeilijk zijn voor leerlingen met een vertraagde ontwikkeling. Met de standaard toetsen is het niet goed mogelijk kleinere leerstappen adequaat in kaart te brengen. Het heeft de voorkeur de toetsen voor speciale leerlingen af te nemen.	

Bijlage 2 Toetsen voor speciale leerlingen

Toets	Overeenkomsten standaard toetsen	Verschillen standaard toetsen
Begrijpend lezen	- De toetsen Begrijpend lezen voor speciale leerlingen meten dezelfde vaardigheid als de standaard toetsen Begrijpend lezen. - De toets bevat grotendeels dezelfde opgaven als de standaard toetsen.	- Sommige opgaven zijn aangepast en er zijn nieuwe opgaven toegevoegd om de toetsen beter te laten aansluiten bij speciale leerlingen. Ook voor de tussentoetsen zijn extra opgaven geconstrueerd. - De opgaventypen zijn grotendeels gelijk aan de opgaven in de standaard toets. Alleen het onderdeel 'husselverhaaltje' (wat is de eerste zin?) is verwijderd in verband met het zwakke werkgeheugen van sommige leerlingen. - Op het niveau M5 wordt – in tegenstelling tot in de standaard toetsen – nog niet gewerkt met regelnummering, maar met symbolen om verwijzingen in vragen mogelijk te maken. - De toetsen bestaan uit kortere taken, maar bevatten in totaal ongeveer evenveel opgaven als de standaard toetsen.

Toets	Overeenkomsten standaard toetsen	Verschillen standaard toetsen
Spelling	- De toetsen Spelling voor speciale leerlingen meten dezelfde vaardigheid als de standaard toetsen Spelling. - De toetsen bevatten dezelfde spellingcategorieën en opgaventypen als de standaard toetsen.	- De toets bevat gedeeltelijk dezelfde opgaven als de standaard toetsen. Verder zijn er opgaven aangepast en toegevoegd om de toetsen beter te laten aansluiten bij speciale leerlingen. Zinnen met een gebiedende wijs, zinnen waarin het woord 'ik' voorkomt en vraagzinnen zijn zoveel mogelijk vermeden. - Meerkeuzeopgaven worden pas aangeboden vanaf E4 en er zijn minder meerkeuzeopgaven opgenomen dan in de standaard toetsen.

Toets	Overeenkomsten standaard toetsen	Verschillen standaard toetsen
Rekenen-Wiskunde	- De rekentoetsen speciale leerlingen meten dezelfde vaardigheid als de standaard rekentoetsen. - De toetsen bevatten dezelfde opgaven als de standaard toetsen.	- De eerste taak bestaat steeds uit alleen open opgaven. De tweede taak start met enkele meerkeuzeopgaven. De rest van de toets bestaat weer uit open opgaven. - De toetsen bestaan uit kortere taken, maar bevatten in totaal ongeveer evenveel opgaven als de standaard toetsen. - Bij de taken waarbij de leerlingen zelf lezen is de lay-out van de toetsen aangepast. Er staan minder opgaven op een pagina waardoor de opgavenboekjes overzichtelijker zijn.

Bijlage 3 Toetsen voor leerlingen met visusproblemen

Toets	Overeenkomsten standaard toetsen	Verschillen standaard toetsen
Begrijpend lezen	- De toetsen Begrijpend lezen voor slechtziende en brailleleerlingen meten dezelfde vaardigheid als de standaard toetsen Begrijpend lezen. - De toets bevat grotendeels dezelfde opgaven als de standaard toetsen.	<i>Voor slechtzienden:</i> - De opgaven en teksten zijn afgedrukt in een groter lettertype. - De vetgedrukte en cursieve woorden zijn dikgedrukt en onderstreept en de plaatjes staan boven de tekst. - De opgaven waarbij wordt verwezen naar regelnummers zijn deels verwijderd en deels vervangen door een verwijzing naar een nummer (corresponderend met het nummer van de vraag) in de kantlijn, gemarkeerd met een verticale streep. <i>Voor brailleleerlingen:</i> - De opgaven en teksten zijn gebrailleerd. Voor open plaatsvragen en vragen met een verwijzing naar tekstfragmenten zijn speciale brailletekens afgesproken. - Opgaven waarbij verwezen wordt naar meerdere tekstfragmenten zijn verwijderd.

Toets	Overeenkomsten standaard toetsen	Verschillen standaard toetsen
Spelling	- De spellingtoetsen voor slechtziende en brailleleerlingen meten dezelfde vaardigheid als de standaard spellingtoetsen. - De toetsen bevatten dezelfde spellingcategorieën en opgaventypen als de standaard toetsen. Het onderdeel dictee is ongewijzigd.	- De slechtziende leerlingen krijgen de meerkeuzeopgaven vergroot aangeboden. - Voor brailleleerlingen zijn de meerkeuzeopgaven gebrailleerd.

Toets	Overeenkomsten standaard toetsen	Verschillen standaard toetsen
Woordenschat	- De woordenschattoetsen voor slechtziende en brailleleerlingen meten vanaf groep 4 dezelfde vaardigheid als de standaard woordenschattoetsen. Voor groep 3 is er voor leerlingen met visusproblemen een speciale versie ontwikkeld. Deze versie levert uitsluitend een indicatie van de vaardigheidsscore op. - De toetsen bevatten exact dezelfde opgaven als de standaard toetsen.	<i>Voor slechtzienden:</i> - De opgaven zijn vergroot. - Vetgedrukte woorden zijn onderstreept. - Bij opgaventypen waarbij gebruik wordt gemaakt van komma's, streepjes en andere tekens is steeds vastgesteld wat de meest geschikte optie is. <i>Voor brailleleerlingen:</i> - De opgaven zijn gebrailleerd. - Tussen vraag en antwoordalternatieven is een witregel toegevoegd. Let op: Vanaf groep 4 zijn de opgavenboekjes omgezet voor slechtziende en brailleleerlingen. Voor groep 3 zijn er aanpassingen waarbij de leerling op verschillende manieren antwoord geeft. Dit wijkt af van de standaard manier van afnemen. De leerlingen geven antwoord door: - te kiezen uit drie gesproken antwoordalternatieven (omschrijving van de plaatjes uit de standaard uitgave); - het uitvoeren van een praktische opdracht, waarbij gescoord wordt met een antwoordmodel; - het aanwijzen van een concreet voorwerp (overeenkomend met plaatjes uit de standaard uitgave).

Toets	Overeenkomsten standaard toetsen	Verschillen standaard toetsen
Rekenen-Wiskunde	- De toetsen voor slechtziende leerlingen en brailleleerlingen meten dezelfde rekenvaardigheid als de standaard rekentoetsen. - De toetsen bevatten grotendeels dezelfde opgaven als de standaard toetsen.	<i>Voor slechtzienden:</i> - De plaatjes zijn duidelijker gemaakt door het aanzetten van lijnen, het vergroten van getallen en het vergroten van contrasten. - De opgaven die de leerlingen zelf moeten lezen, zijn afgedrukt in een groter lettertype. <i>Voor brailleleerlingen:</i> - De opgaven zijn gebrailleerd. - Tekeningen zijn vervangen door omschrijvingen van concrete materialen en/of door tekeningen op zwelpapier. - In de originele toetsen komen enkele opgaven voor die niet/lastig te braileren zijn, deze zijn weggelaten.

Bijlage 4 Toetsen voor zml-leerlingen

Toets	Wat meet de toets?	Werkwijze
Rekenen	Een onderdeel van de toets richt zich op getallen en bewerkingen. Hierbij komt met name het voorbereidend rekenen aan bod. Denk aan doelen zoals leren tellen of aan de hand van concrete materialen bepalen of van iets genoeg is. Een ander onderdeel richt zich op meten, tijd en geld. Hierbij gaat het om het toepassen van vaardigheden in praktische situaties. Denk aan bepalen wie de langste is of weten of je wisselgeld kan verwachten.	De leerkracht voert met de leerlingen een beschreven toetsactiviteit uit. Vooraf bepaalt de leerkracht globaal het niveau en maakt een keuze uit drie niveaukaarten. Op deze niveaukaarten staan observatiedoelen aan de hand waarvan een score bepaald kan worden.

Toets	Wat meet de toets?	Werkwijze
Taal	De toets richt zich op gesproken taal en non-verbale communicatie. Zowel receptieve als productieve doelen, en zowel doelen op het gebied van vorm, inhoud als gebruik komen aan de orde. Bij het scoren van productieve doelen is er een onderscheid tussen leerlingen die gesproken taal gebruiken of een spraakcomputer gebruiken en leerlingen die communiceren met bijvoorbeeld gebaren of pictogrammen.	De leerkracht voert met de leerlingen een beschreven toetsactiviteit uit. Vooraf bepaalt de leerkracht globaal het niveau en maakt een keuze uit drie niveaukaarten. Op deze niveaukaarten staan observatiedoelen. Ook is er een algemeen observatieformulier waarop doelen staan die in een natuurlijke situatie gescoord moeten worden.

Bijlage 5 Aanpassingen aan toetsomstandigheden

5a Kleutertoetsen

Situatie	Aanpassing	Toelichting
De leerling heeft moeite met het zetten van een streep onder het plaatje.	Laat de leerling het plaatje aanwijzen/omschrijven en noteer zelf het antwoord van de leerling.	U kunt de toets individueel afnemen, ook kunt u een passend alternatief aanbieden waardoor de leerling de toets samen met de groep kan maken. Kan de leerling bijvoorbeeld wel stempelen? Dan kunt de leerling een stempel op de afbeelding laten zetten. Op deze wijze kunnen zoveel mogelijk leerlingen deelnemen aan een groepsgewijze afname.

5b Begrijpend lezen

Situatie	Aanpassing	Toelichting
De leerling heeft een beperkte aandachtsspanne en/of moeite zich te concentreren.	Extra pauzes inlassen en een taak in twee delen opsplitsen.	Het inlassen van een pauze en het opdelen van een taak in twee delen is alleen in uitzonderingssituaties toegestaan. U laat de leerling dan bij voorkeur stoppen op een moment dat alle opgaven bij een tekst gemaakt zijn, zodat de leerling de volgende keer met een nieuwe tekst kan beginnen. Als u de leerling de toets laat onderbreken, is het van belang dat u hiervan een aantekening maakt op het leerlingoverzicht. U moet zich er namelijk van bewust zijn dat de toets genormeerd is onder de conditie dat de toets niet is afgebroken. Door de toets te laten afbreken maakt u het gemakkelijker voor de leerling, want tekstbegrip is nu eenmaal onlosmakelijk verbonden met een goede concentratie.

5c DMT/AVI

Situatie	Aanpassing	Toelichting
De leerling heeft leesproblemen en/of dyslexie.	Bij DMT/AVI zijn géén aanpassingen toegestaan (leerlingen met een cluster 1-indicatie vormen hierop een uitzondering).	Voor deze vaardigheid is het 'op tempo lezen' van belang. Een leerling moet geschreven tekens vlot om kunnen zetten in een woord om zo een steeds hoger niveau te kunnen behalen. Voor leerlingen met leesproblemen en/of dyslexie is daarom geen verlenging van de toetstijd mogelijk.
De leerling doet <i>door visusproblemen</i> langer over technisch lezen.	Extra tijd geven.	Alléén leerlingen met een cluster 1-indicatie mogen extra tijd krijgen. Daarbij moeten de afgesproken richtlijnen worden gevolgd (zie Wegwijzer toetsgebruik voor cluster 1). Deze gelden dus niet voor dyslectische leerlingen.

5d Spelling

Situatie	Aanpassing	Toelichting
De leerling heeft een slecht handschrift (waardoor de leerkracht, maar ook hijzelf zijn werk lastig kan nakijken) of kan niet schrijven.	Afname digitale toets.	Bij de digitale toets kan de leerling de antwoorden op de computer typen.
	Laat de leerling op de computer werken.	Een andere optie is om de papieren toets af te nemen, maar de leerling de antwoorden op de computer te laten typen. Let er hierbij uiteraard wel op dat de spellingcontrole uit staat!
Een leerling uit uw klas heeft dezelfde voornaam als de naam in een dicteezin waardoor de leerlingen afgeleid worden.	Veranderen gebruikte voornaam in een dicteezin.	Het enige dat u mag aanpassen aan dicteezinnen is de gebruikte voornaam in een zin.

5e Rekenen-Wiskunde

Situatie	Aanpassing	Toelichting
De leerling is niet voldoende leesvaardig om de opgaven te kunnen begrijpen.	Afname digitale toets / Opgaven voorlezen	Het heeft de voorkeur om bij deze leerlingen de toetsen digitaal af te nemen om te voorkomen dat u bijvoorbeeld door uw stemgebruik de leerlingen onbewust hints geeft.

Het gebruik van hulpmiddelen en aanpassingen bij toetsen van het Cito Volgsysteem primair onderwijs

Jacqueline Visser, Marktgroepmanager Basisonderwijs, 26 oktober 2011

Voor de vergelijkbaarheid van de resultaten van leerlingen met die van andere leerlingen en de normgroep adviseert Cito om alle leerlingen een toets zo veel mogelijk onder dezelfde omstandigheden te laten maken. In de handleidingen bij onze toetsen adviseren we de scholen/leerkrachten dan ook om:

- zich zo goed mogelijk te houden aan de voorgeschreven instructie bij de toetsen;
- zich bij de afname afstandelijker op te stellen dan tijdens de lessen om de prestaties van de leerlingen zo min mogelijk te beïnvloeden;
- als een leerling hulp vraagt, ervoor te waken om suggesties te geven in de richting van het goede antwoord.

De toetsen zijn zorgvuldig samengesteld om een bepaald concept, bijvoorbeeld Begrijpend lezen of Rekenen-wiskunde te meten. Het aantal opgaven, het soort opgaven én de afnamecondities hebben invloed op wat een toets meet én hoe betrouwbaar de uitkomsten van een toets zijn.

Vanuit dit wetenschappelijke oogpunt adviseren we daarom om in principe geen hulpmiddelen toe te staan en tijdens de afname hulpmiddelen in het klas (bijvoorbeeld de getallenrij of een overzicht van spellingsregels) te verwijderen of af te dekken.

Doel van de toets is bepalend voor toestaan van hulpmiddelen en aanpassingen

Er kunnen omstandigheden zijn die het noodzakelijk maken om toch bepaalde aanpassingen te doen.

De centrale vraag die bij elke aanpassing gesteld moet worden, is of de toets nog steeds meet wat hij zou moeten meten (bijvoorbeeld Spelling of Technisch lezen). In de flyer 'Het afnemen van toetsen bij leerlingen met dyslexie' en in de Toetsen voor speciale leerlingen geven we duidelijk aan welke aanpassingen gedaan kunnen worden, zonder dat de validiteit en betrouwbaarheid van de toetsresultaten te sterk beïnvloed worden.

Daarbij maken we als Cito onderscheid naar het doel van de toets. Grofweg kunnen we stellen dat de LVS-toetsen voor bijvoorbeeld Rekenen-Wiskunde, Begrijpend lezen, Technisch lezen en Spelling bedoeld zijn om vast te stellen in welke mate een leerling een bepaalde vaardigheid beheerst. Deze toetsen neemt een leerkracht vanaf groep 3 af, meestal één tot twee keer per jaar. Op basis daarvan kan de leerkracht zijn onderwijs afstemmen op de behoeften van de leerlingen. Vergelijk dit met de oogarts die met behulp van oogmetingen vast stelt welke lenssterkte iemand nodig heeft om goed te kunnen zien. Deze meting doet de oogarts zonder dat je je lenzen in of je bril op hebt. Want alleen zo kan de oogarts bepalen welke ondersteuning je nodig hebt.

Deze analogie doortrekkend, betekent dit dus dat een leerkracht graag wil vaststellen hoe goed een leerling de tafels al kent of de woorden kan spellen, zonder dat de leerling daarbij een hulpmiddel als een tafelkaart of spellingcontrole gebruikt. Op basis daarvan kan hij de ene leerling extra ondersteuning geven bij het leren van de tafels en de andere op het spellen van bepaalde woorden.

De Cito Eindtoets Basisonderwijs daarentegen heeft een ander doel, namelijk het geven van een onafhankelijk advies voor het best passende brugklatype in het voortgezet onderwijs. Omdat leerlingen met een dyslexieverklaring veelal ook in het voortgezet onderwijs gebruik mogen maken van hulpmiddelen bij het lezen en bestuderen van teksten, mogen leerlingen met een dyslexieverklaring gebruikmaken van auditieve ondersteuning van de toets. Daarvoor wordt elk jaar een audio-cd van de Eindtoets gemaakt, die ook in Daisyformaat beschikbaar is. Om de vergelijking met de oogarts nog maar eens te maken: voor het behalen van je rijbewijs moet je goed kunnen zien. De examiner 'test' dit veelal bij aanvang van het examen, waarbij je de bril op of je lenzen in mag houden. Immers, het doel van het rijexamen is niet om je gezichtsvermogen te testen maar om te bepalen of je rijvaardig genoeg bent. Overigens is het voor het onderdeel Spelling van de Eindtoets niet toegestaan om een spellingcontrole te gebruiken. In zo'n geval zou namelijk sprake zijn van overcompensatie. Immers door die spellingcontrole zou een leerling met Dyslexie sterk bevoordeeld worden ten opzichte van zijn klasgenoten. En dat kan uiteraard niet de bedoeling zijn.

Als hulpmiddelen en aanpassingen te ver gaan

Als te veel of te rigoureuze aanpassingen worden gedaan, meet de toets niet meer dat waarvoor deze is bedoeld. Dat betekent dat de resultaten van een leerling die onder die aangepaste condities tot stand zijn gekomen, geen juiste weergave zijn van de daadwerkelijke beheersing van het concept zoals bedoeld én niet meer vergelijkbaar zijn met de resultaten van andere leerlingen en de normgroep. Daarom ook dat we bijvoorbeeld bij de toetsen voor Technisch lezen bewust geen auditieve ondersteuning bieden, omdat het kunnen lezen van schriftelijk materiaal onlosmakelijk onderdeel is van de te toetsen vaardigheid (voor uitgebreide informatie: zie de flyer Het afnemen van toetsen bij leerlingen met dyslexie). Een ander voorbeeld betreft het al eerder genoemde niet-toegestane gebruik van de spellingcontrole bij de toetsen spelling. Scholen maken soms bewust de keuze om de afnamecondities verder aan te passen dan voor de validiteit en betrouwbaarheid van de uitkomsten gewenst is. Dat hoeft op zich geen probleem te zijn, mits de gebruikers zich dan goed realiseren wat de consequentie is: de uitkomsten zijn geen valide en betrouwbare meting van de vaardigheid waarvoor de toets is ontwikkeld. Het advies is om in die gevallen de gewijzigde afnamecondities goed vast te leggen en ook te communiceren naar derden die de resultaten willen gebruiken (bijvoorbeeld een nieuwe school of een orthopedagoog) zodat de uitkomsten goed geïnterpreteerd kunnen worden. Bijvoorbeeld 'de rekenvaardigheid van deze leerling is vergelijkbaar met die van zijn groepsgenoten, mits de leerling gebruik maakt van de tafelkaarten'. Voor de leerkracht, de school én de ouders is het van belang dat zij zich realiseren dat deze leerling naar alle waarschijnlijkheid andere instructie nodig zal hebben dan zijn klasgenoten aangezien zijn niveau van rekenvaardigheid niet écht hetzelfde is als die van de anderen. En een verwijzingscommissie of orthopedagoog zal ook een zuivere meting nodig hebben van bijvoorbeeld de rekenvaardigheid zodat zij op basis daarvan kunnen vaststellen hoe groot een achterstand is of welke vorm van (aangepast) onderwijs een leerling nodig heeft.

Het afnemen van toetsen bij leerlingen met dyslexie

Voor de vergelijkbaarheid van de resultaten adviseert Cito om de toetsen van het Cito Volgsysteem primair onderwijs af te nemen volgens de voorgeschreven richtlijnen. Alleen dan heeft u een goed inzicht in de vaardigheid van de leerlingen en kunt u betrouwbare interpretaties doen. Er kunnen echter omstandigheden zijn die het noodzakelijk maken om toch bepaalde aanpassingen te doen. In deze flyer geven we aan welke hulpmiddelen en aanpassingen toegestaan zijn bij leerlingen met dyslexie, zonder dat de resultaten te sterk beïnvloed worden.

Hulpmiddelen en aanpassingen bij de LVS-toetsen

Hulpmiddelen

Bij de papieren varianten van de LVS-toetsen zijn geen hulpmiddelen beschikbaar. De digitale varianten van de toetsen Rekenen-Wiskunde, Studievaardigheden, Woordenschat en Spelling beschikken over auditieve ondersteuning. Begrijpend lezen is niet auditief ondersteund.

Aanpassingen

- *Algemeen*
Voor de LVS-toetsen - met uitzondering van de toetsen op het gebied van technisch lezen - zijn de volgende aanpassingen mogelijk:
 - Extra afnametijd
 - Toets in meerdere delen afnemen (bijvoorbeeld in drie of vier keer, in plaats van twee keer)
 - Vergroten van de teksten van A4 naar A3
- *Spelling*
Bij de toetsen Spelling is naast de algemene aanpassingen nog de volgende aanpassing mogelijk:
 - In groep 4 en 5 kan ervoor gekozen worden om standaard – dus ongeacht de toetsscore op de startmodule – vervolgmodule 1 (dictee) af te nemen bij leerlingen met dyslexie in plaats van vervolgmodule 2 (meerkeuze).
- *Rekenen-Wiskunde*
Bij de toetsen Rekenen-Wiskunde is naast de algemene aanpassingen nog de volgende aanpassing mogelijk:
 - Ook in de hogere groepen kunt u de teksten voorlezen aan leerlingen met dyslexie, zoals dit standaard gebeurt bij de toetsen voor groep 3 en 4. Het heeft de voorkeur om bij deze leerlingen de toetsen digitaal af te nemen om te voorkomen dat u bijvoorbeeld door uw stemgebruik de leerlingen onbewust hints geeft.

zeker weten

Hulpmiddelen en aanpassingen bij de Entreetoets en de Eindtoets Basisonderwijs

Hulpmiddelen

- Gesproken versie: bij de Entreetoets en Eindtoets is voor leerlingen met dyslexie een gesproken versie van de opgavenboekjes op cd of daisy-cd beschikbaar. De cd's worden door de leerlingen individueel gebruikt. Om de rest van de klas niet te storen, dient de leerling een koptelefoon te gebruiken of de toets afgezonderd van de overige leerlingen te maken.
- Kurzweilversie bij de Entreetoets groep 6 en 7 en de Eindtoets, bedoeld voor leerlingen die gewend zijn om met de software van Kurzweil te werken. Minimaal een half jaar ervaring is gewenst. De leerling maakt tijdens de afname van de toets gebruik van een computer en koptelefoon.
- Vergrote versie van de opgavenboekjes op A3 formaat. De vergrote versie bevordert de woordherkenning.
- Zwart-wit versie, bedoeld voor kleurenblinden, maar ook in te zetten om ervoor te zorgen dat leerlingen door de kleuren niet afgeleid worden.

Aanpassingen

- Extra tijd om de toets te maken.
- Gebruikmaken van markeerstift om bijvoorbeeld een woord of -bij een regelwijziging- enkele regels te markeren.

Veelgestelde vragen

• **Waarom is Cito zo terughoudend met hulpmiddelen en aanpassingen voor leerlingen met dyslexie?**

Voor een goede vergelijkbaarheid van de resultaten van leerlingen met zichzelf, met andere leerlingen en met de normgroep is het van groot belang dat alle leerlingen een toets zo veel mogelijk onder dezelfde omstandigheden maken. De toetsen zijn zorgvuldig samengesteld om een bepaald concept te meten, bijvoorbeeld Begrijpend lezen of Rekenen-Wiskunde. Het aantal opgaven, het soort opgaven én de afnamecondities hebben invloed op wat een toets meet én hoe betrouwbaar de uitkomsten van een toets zijn. Daarom adviseren we om in principe geen hulpmiddelen toe te staan. De centrale vraag die bij elke aanpassing gesteld moet worden, is of de toets nog steeds meet wat hij zou moeten meten. Als te veel of te ingrijpende aanpassingen worden gedaan, meet de toets niet meer waarvoor deze is ontwikkeld. Dat betekent dat de resultaten van een leerling die onder die aangepaste condities tot stand zijn gekomen, geen juiste weergave zijn van de daadwerkelijke beheersing van de vaardigheid. Daardoor zijn de resultaten niet meer vergelijkbaar met de resultaten van andere leerlingen en de normgroep.

• **Waarom mag de leerkracht de toetsen bij voorkeur niet voorlezen?**

Als u de toets voorleest, zal uw stemgebruik en intonatie niet geheel neutraal zijn. Een leerling die wordt voorgelezen, heeft zo per definitie altijd een voordeel. Dit maakt de resultaten minder betrouwbaar. Het is daarom beter om de digitale versie van de toetsen af te nemen en gebruik te maken van de auditieve mogelijkheden daarvan. Let op: de LVS-toetsen Technisch lezen, AVI/DMT en Begrijpend lezen mag u in elk geval niet voorlezen.

• **Waarom zijn er geen aanpassingen toegestaan bij de toetsen Technisch lezen, AVI en DMT?**

Vanzelfsprekend zijn geen aanpassingen toegestaan van de LVS-toetsen op het gebied van technisch lezen (DMT, AVI en Technisch lezen/Leestechiek & Leestempo). Met deze toetsen willen we immers de technische leesvaardigheid van kinderen in kaart brengen: kunnen de leerlingen geschreven tekst op een juiste manier ontsleutelen? De instructies bij deze toetsen worden wel gesproken, maar de woorden of de teksten moeten door het kind zelf gelezen worden.

- **Waarom mogen de toetsen Begrijpend lezen uit het Cito Volgsysteem primair onderwijs niet voorgelezen worden en is er wel een auditieve versie van het onderdeel Begrijpend lezen in de Eindtoets en de Entreetoets?**

Bij de toetsen Begrijpend lezen hebben we er bewust voor gekozen geen gesproken versie uit te brengen. Het doel van deze toetsen is het vaststellen hoe goed kinderen geschreven teksten kunnen begrijpen. Als u de toetsen zou voorlezen, meet de toets niet meer zuiver begrijpend lezen, maar iets wat het midden houdt tussen begrijpend lezen en begrijpend luisteren.

Wij adviseren om leerlingen met dyslexie naast de toets Begrijpend lezen – die niet wordt voorgelezen – ook de toets Begrijpend Luisteren / Luisteren te laten maken. Door de prestaties op beide toetsen met elkaar te vergelijken, krijgt u informatie over de begripsvaardigheid van de leerling: maakt hij de toets Begrijpend lezen niet goed vanwege zijn dyslexie of omdat zijn begripsvaardigheid in het algemeen onder het gemiddelde ligt?

Een belangrijk doel van de Eindtoets Basisonderwijs is het geven van een onafhankelijke advies voor het best passende brugklatype in het voortgezet onderwijs. Omdat leerlingen met een dyslexieverklaring veelal ook in het voortgezet onderwijs gebruik mogen maken van hulpmiddelen bij het studeren en lezen van teksten, staan we het gebruik hiervan toe bij de Eindtoets. Dat heeft wel tot gevolg dat de meting van het Eindtoets-onderdeel Begrijpend lezen voor leerlingen met dyslexie geen zuivere meting is van de begrijpende leesvaardigheid.

Het doel van de Entreetoets is deels het meten van de basisvaardigheden van een leerling op het gebied van Taal, Rekenen-Wiskunde en Studievaardigheden eind groep 5, 6 of 7 én deels het voorspellen van het best passende vervolgonderwijs. Daarom hebben we ervoor gekozen om de richtlijnen van de Entreetoets aan te laten sluiten bij de Eindtoets Basisonderwijs. Ook voor de Entreetoets-taken Begrijpend lezen geldt dat ze bij gebruik van een gesproken versie geen zuiver beeld geven van de begrijpende leesvaardigheid van de leerling.

Bijlage 8.1 Aanwijzingen voor toetsafname bij leerlingen met ESM en dove en slechthorende leerlingen

Algemene aanwijzingen

- U toetst alle leerlingen, tenzij leerlingen aantoonbaar niet kunnen deelnemen. De reden daarvoor moet u vastleggen in het leerlingvolgsysteem.
- Algemene instructie voorafgaand aan toetsafname: indien nodig kunt u de algemene instructie aanbieden in Nederlands met Gebaren (NmG) of Nederlandse Gebarentaal (NGT)
- Neem de toets **volgens de handleiding** af. Tijdens de toetsafname zelf is het niet toegestaan gebruik te maken van NmG (uitzondering bij spelling) of NGT. De toetsafname levert op deze manier een betrouwbare score op. Dit is ook de officiële score die in het leerlingvolgsysteem ingevoerd moet worden.
- Als u besluit een toets ook af te nemen in NmG of NGT, dan kunt u deze score niet officieel invoeren in het leerlingvolgsysteem, maar vastleggen bij de notities. Hierbij is afstemming met de intern begeleider gewenst om te bepalen bij welke leerlingen dit gebeurt. U dient zich hierbij te realiseren dat dit geen betrouwbare score is.
- Leerlingen mogen tijdens de toets niet geholpen worden.
- Vaardigheidsscores zijn het uitgangspunt om de ontwikkeling van de leerling te volgen.

Specifieke aanwijzingen

Dicteeopgaven Spelling

- Tijdens het aanbieden van het doelwoord kunt u gebruikmaken van sandwiching, waarbij het gebaar wordt ingezet om aan leerlingen te verduidelijken om welk doelwoord het gaat (bijvoorbeeld: ‘spreek uit vaas, maak gebaar vaas, spreek uit vaas’ of ‘spreek uit vaas en maak tegelijkertijd het gebaar vaas’).
- Het gebruik van vingerspelling is niet toegestaan.

Begrijpend lezen

- Het is niet toegestaan de teksten voor te lezen of gebaren te gebruiken. Het kunnen lezen van teksten is onderdeel van de te meten vaardigheid. Wanneer de teksten worden voorgelezen, verandert het te meten concept en is vergelijking met reguliere leerlingen niet meer mogelijk. Voor leerlingen met ESM is de toets Begrijpend luisteren een goed alternatief (zie ook de uitleg in Bijlage 1 bij Begrijpend lezen).

Technisch lezen, DMT en AVI

Deze toetsen neemt u af volgens de handleiding (zie ook de opmerkingen in Bijlage 1 bij Technisch lezen).

Rekenen-Wiskunde

- U gebruikt hierbij gesproken Nederlands. Dit levert een officiële score op. Deze score komt in het leerlingvolgsysteem.
- Vanaf eind groep 4 taak 2 (E4) maken leerlingen de toets in principe zelfstandig en lezen ze de opgaven. Dit levert een officiële score op. Deze score komt in het leerlingvolgsysteem. Als u twijfelt over het leesniveau, kunt u opgaven (laten) voorlezen, ook dit levert een officiële score op.
- Als leerlingen vastlopen, kunt u eventueel verder gaan met afnemen in NmG of NGT. Dit levert een niet-officiële score op; de score is alleen bedoeld als extra informatie voor de leerkracht.

Bijlage 8.2 **Aanwijzingen voor toetsafname bij dooffunctionerende leerlingen¹**

Algemene aanwijzingen

- Alle leerlingen worden getoetst, tenzij leerlingen aantoonbaar niet kunnen deelnemen, omdat ze een te laag didactisch niveau hebben. Concreet betekent dit dat zij didactisch gezien ruim onder het niveau van de laagste toets functioneren. Dit toont u aan aan de hand van methodegebonden toetsen en legt u vast in het leerlingvolgsysteem.
- Algemene instructie voorafgaand aan toetsafname geeft u in NGT.
- Neem de toets **volgens de handleiding** af. Afname in gesproken Nederlands heeft de voorkeur, dit levert een betrouwbare score op. Dit is ook de officiële score die in het leerlingvolgsysteem ingevoerd moet worden.
- Als afname in gesproken Nederlands niet mogelijk is en u besluit bij een leerling een toets af te nemen in NmG of NGT, levert dit een niet-officiële score op. Dit dient u vast te leggen bij de notities. Wanneer u dit op elk afnamemoment doet, kunnen de toetsresultaten wel gebruikt worden om de ontwikkeling van een individuele leerling in de tijd te volgen.
- Leerlingen mogen tijdens de toets niet geholpen worden.
- Vaardigheidsscores zijn het uitgangspunt om de ontwikkeling van de leerling te volgen.

Specifieke aanwijzingen

Dicteeopgaven Spelling

- Tijdens het aanbieden van het doelwoord kunt u gebruikmaken van sandwiching, waarbij het gebaar wordt ingezet om aan leerlingen te verduidelijken om welk doelwoord het gaat (bijvoorbeeld: ‘spreek uit vaas, maak gebaar vaas, spreek uit vaas’ of ‘spreek uit vaas en maak tegelijkertijd het gebaar vaas’).
- Het gebruik van vingerspelling is niet toegestaan.

Begrijpend lezen

- Het is niet toegestaan de teksten voor te lezen of gebaren te gebruiken. Het kunnen lezen van teksten is onderdeel van de te meten vaardigheid. Wanneer de teksten worden voorgelezen, verandert het te meten concept en is vergelijking met reguliere leerlingen niet meer mogelijk.

Technisch lezen

Niet afnemen bij deze doelgroep.

DMT

Niet afnemen bij deze doelgroep.

AVI

Alleen afnemen bij leerlingen die enigszins verstaanbaar spreken.

Rekenen-Wiskunde

- De toetsen voor groep 3 (M3 en E3), medio groep 4 (M4) en eind groep 4 (E4) taak 1 worden klassikaal afgenomen; u leest de opgaven voor. U kunt de toets afnemen in NmG of NGT. Dit levert een niet-officiële score op; de score is alleen bedoeld als extra informatie voor de leerkracht.
- Vanaf eind groep 4 (E4) taak 2 maken leerlingen de toets in principe zelfstandig en lezen ze de opgaven. Dit levert een officiële score op. Deze score komt in het leerlingvolgsysteem. Als u twijfelt over het leesniveau, kunt u opgaven (laten) voorlezen, ook dit levert een officiële score op.

¹ Eerste taal voor deze leerlingen is de NGT. Leerlingen spreken niet/nauwelijks verstaanbaar.

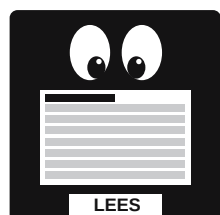
Bijlage 9.1 Instructie gebruik pictogrammen

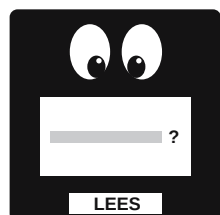
Pictogram 'toets': dit pictogram kunt u inzetten als dagritmekaart om aan te kondigen dat u op een bepaalde dag een toets afneemt.

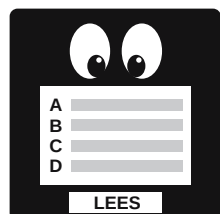
Pictogram 'luister': dit pictogram kunt u ten eerste gebruiken om de toetsinstructie aan te kondigen, zodat de leerling zijn aandacht op de instructie richt. Ook kunt u tijdens de instructie naar dit pictogram verwijzen, wanneer u merkt dat leerlingen afdwalen. Daarnaast kunt u dit pictogram inzetten tijdens de toetsafname bij bijvoorbeeld het woord- en zinsdictee van Spelling om de leerling de aandacht te laten richten op het te schrijven woord. Voorbeeld: u wijst naar dit pictogram en zegt: "Luister goed, oma draagt een bril. Schrijf op: bril."

Pictogram 'lees de tekst': dit pictogram kunt u gebruiken bij de toets Begrijpend lezen. U kunt dit pictogram zowel tijdens de instructie als tijdens de toetsafname inzetten om leerlingen erop te wijzen dat ze eerst de tekst goed moeten lezen, voordat ze de vragen beantwoorden.

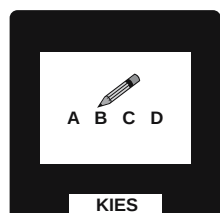
Pictogram 'lees de opgave': u kunt dit pictogram zowel tijdens de instructie als tijdens de toetsafname inzetten om leerlingen erop te wijzen dat ze de opgave goed moeten lezen, voordat ze antwoord geven.

Pictogram 'lees de antwoorden': u kunt dit pictogram zowel tijdens de instructie als tijdens de toetsafname inzetten om leerlingen erop te wijzen dat ze alle alternatieven goed moeten lezen, voordat ze een antwoord kiezen.

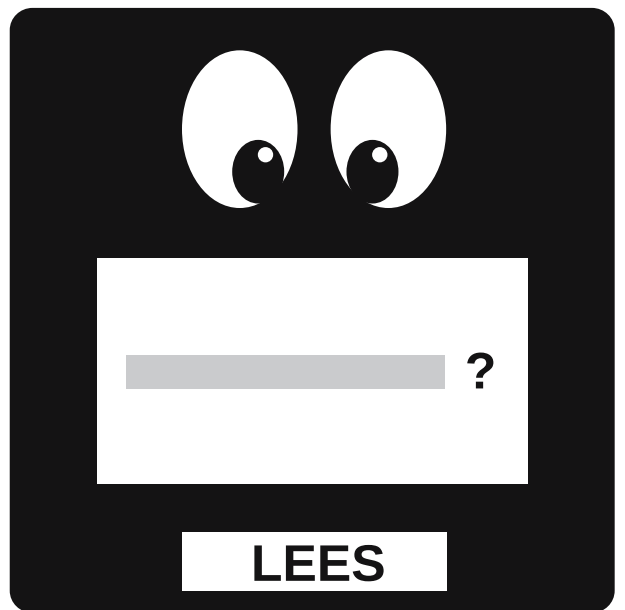
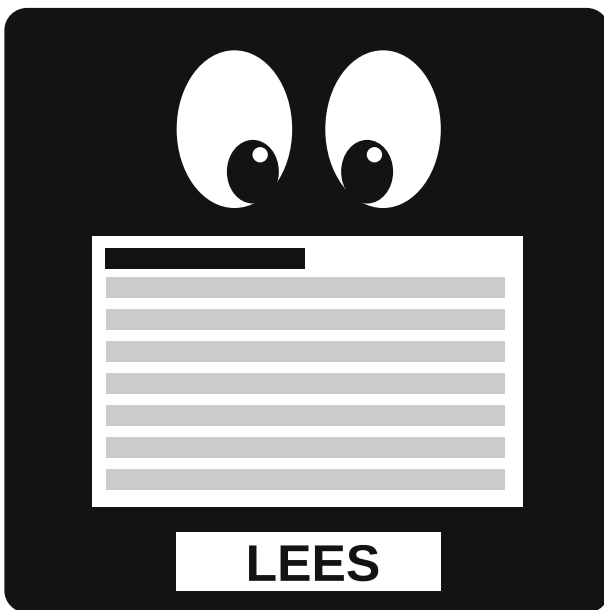

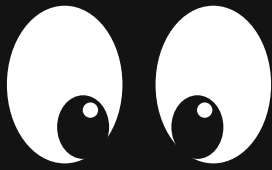
Pictogram 'schrijf het antwoord op bij een open vraag': u kunt dit pictogram zowel tijdens de instructie als tijdens de toetsafname inzetten om aan te geven dat leerlingen het antwoord op een open vraag moeten geven.

Pictogram 'kies het antwoord bij een meerkeuzeopgave': u kunt dit pictogram zowel tijdens de instructie als tijdens de toetsafname inzetten om aan te geven dat leerlingen het antwoord op een meerkeuzeopgave moeten geven door bij elke opgave een rondje om de juiste letter of een kruisje in het juiste hokje te zetten.

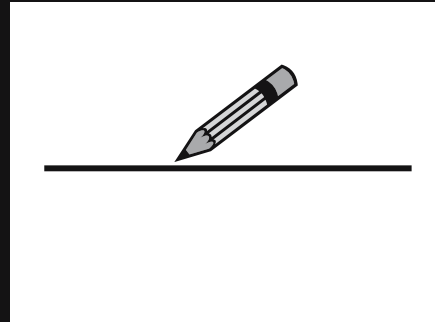
Bijlage 9.2 Knipblad pictogrammen

- A
- B
- C
- D

LEES

SCHRIJF

A B C D

KIES

Toetsscore, vaardigheidsscore... en dan?

Bij de LVS-toetsen zet u ruwe toetsscores om naar vaardigheidsscores om te bepalen wat het niveau is van een leerling.

Daarnaast kunt u voor de interpretatie de vaardigheidsscores omzetten naar vaardigheidsniveaus en functioneringsniveaus. Zo ontdekt u hoe goed een leerling een bepaalde vaardigheid beheerst en met welke gemiddelde leerling in het reguliere basisonderwijs de vaardigheidsscore van de getoetste leerling te vergelijken is. Hoe dit precies werkt, leest u in deze flyer.

Van toetsscore naar vaardigheidsscore

Nadat de leerlingen een toets hebben gemaakt, kijkt u de toets na en bepaalt u voor elke leerling het aantal goede antwoorden. Dit noemen we de toetsscore. Maar dan? Kan een leerkracht bij 21 goede antwoorden bij een rekentoets tevreden zijn? Is een leerling vooruitgegaan als hij bij de toets Spelling E3 24 goede antwoorden had en bij Spelling M4 28? Het aantal goed bij de ene toets is niet zomaar vergelijkbaar met het aantal goed op een andere toets, ook al betreft het hetzelfde leergebied. De toetsen verschillen immers qua inhoud, lengte en moeilijkheidsgraad. Om het aantal goede antwoorden op verschillende toetsen te vergelijken, dient u het aantal goede antwoorden daarom om te zetten naar een score op een onderliggende vaardigheidsschaal.

Vaardigheidsschaal

Een vaardigheidsschaal is vergelijkbaar met een meetlat, die aangeeft hoe goed een leerling een bepaalde vaardigheid beheerst. De vaardigheidsschaal maakt het mogelijk om '28 goed' op de ene toets voor een bepaalde vaardigheid te vergelijken met '31 goed' op een andere toets voor diezelfde vaardigheid. Daardoor kunt u resultaten van een leerling op verschillende toetsmomenten met elkaar vergelijken, evenals de resultaten van leerlingen in dezelfde groep die verschillende toetsen hebben gemaakt.

Vaardigheidsscore

De meeteenheid op de vaardigheidsschaal noemen we de vaardigheidsscore. Om bijvoorbeeld de rekenvaardigheid van een leerling te meten, neemt u een toets Rekenen-Wiskunde af. Vervolgens kijkt u de toets na en bepaalt u de toetsscore. Daarna zet u deze toetsscore om in een getal op de vaardigheidsschaal Rekenen-Wiskunde. Dat getal is de vaardigheidsscore van de leerling en deze geeft aan in welke mate de leerling de vaardigheid Rekenen-Wiskunde beheerst. Hoe hoger de vaardigheidsscore, des te hoger de rekenvaardigheid van de leerling is.

Vergelijkbaarheid vaardigheidsscores

De resultaten van verschillende toetsen binnen één leergebied zijn met elkaar te vergelijken met behulp van de vaardigheidsscores. Alle opgaven van dat leergebied staan namelijk op dezelfde onderliggende vaardigheidsschaal. Vergelijk dit maar met een liniaal en een rolcentimeter. Dat zijn twee meetinstrumenten met dezelfde onderliggende schaal gebaseerd op de meter. Dit betekent dat de vaardigheidsscore behaald op de toets Spelling M5 vergeleken kan worden met eerder behaalde scores op Spelling E4, Spelling M4, et cetera. Daardoor kunt u vaststellen of een leerling in de loop van de tijd in spellingvaardigheid gegroeid is.

zeker weten

Elke toets een andere vaardigheidsschaal

De vaardigheidsscores van verschillende leergebieden, zoals Rekenen-wiskunde en Spelling, zijn niet te vergelijken. De verschillende toetsen meten immers andere vaardigheden. Daarom heeft Cito voor elke toets een andere vaardigheidsschaal ontwikkeld. Vergelijk dit maar met lengte en gewicht: voor de één hanteren we de meter, voor de ander de gram als meeteenheid.

Deze verschillende vaardigheidsschalen maken het voor het onderwijs soms lastig om te communiceren over de vaardigheidsscore. Immers een vaardigheidsscore van 54 bij Rekenen-Wiskunde betekent iets anders dan 54 bij Begrijpend lezen. Cito heeft verschillende manieren bedacht om toetsresultaten toch goed te kunnen interpreteren: vaardigheidsniveaus en functioneringsniveaus.

De mogelijkheden van de vaardigheidsscore

Een vaardigheidsscore is dus een getal dat aangeeft wat een leerling kan op een bepaald leergebied. Dit getal biedt veel mogelijkheden. Zo kunt u onderstaande vragen met behulp van de vaardigheidsscore beantwoorden:

- Hoe goed doet een leerling het vergeleken met zijn leeftijdsgenoten?
- Is de leerling vooruitgegaan in een bepaald leergebied?
- Hoe scoort een leerling in het SBO of SO ten opzichte van leerlingen in het reguliere basisonderwijs?

Vaardigheidsniveau: vergelijking met leeftijdsgenoten

Alle toetsen in het Cito Volgsysteem primair onderwijs zijn genormeerd. Deze normen zijn bedoeld om de vaardigheid van leerlingen te vergelijken met die van andere leerlingen in eenzelfde jaargroep. In normeringsonderzoeken maakt een representatieve groep leerlingen een toets die voor hun jaargroep bedoeld is, bijvoorbeeld de toets Spelling voor medio groep 6. Op basis van de prestaties van deze leerlingen maken we een indeling in niveaugroepen: de vaardigheidsniveaus. Bij Cito hanteren we twee verschillende soorten niveau-indelingen:

- een indeling in niveaus I tot en met V
- een indeling in niveaus A tot en met E

In tabel 1 ziet u hoe de verdeling over de niveaugroepen er in beide indelingen uitziet. De niveau-groepen geven aan hoe een leerling het doet ten opzichte van een landelijke steekproef leerlingen. Bijvoorbeeld: als een leerling aan het eind van groep 4 op de toets Spelling het vaardigheidsniveau I behaalt, dan betekent dit dat deze leerling op dat tijdstip tot de 20 procent leerlingen hoogst scorende leerlingen behoort wat betreft zijn spellingvaardigheid.

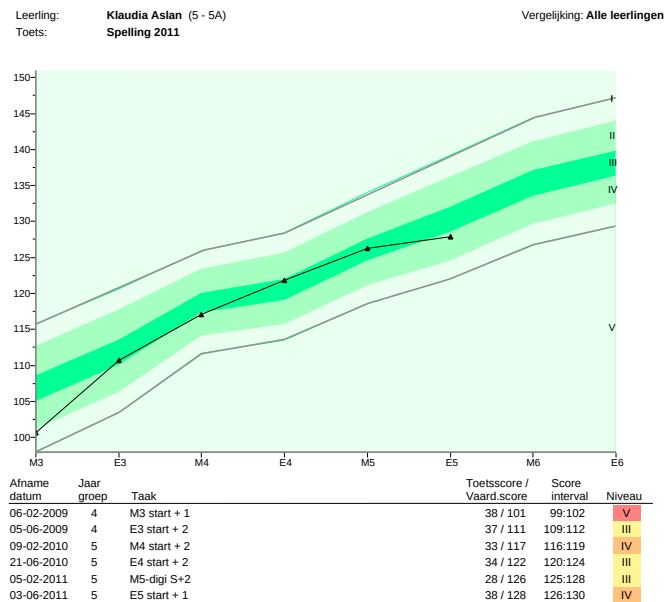
Tabel 1 Verdeling over de groepen bij de niveau-indelingen A tot en met E en I tot en met V

I – V		A – E	
I 20%	20% hoogst scorende leerlingen	A 25%	25% hoogst scorende leerlingen
II 20%	20% boven het landelijk gemiddelde	B 25%	25% ruim boven tot net boven het landelijk gemiddelde
III 20%	20% landelijk	C 25%	25% net tot ruim onder het landelijk gemiddelde
IV 20%	20% onder het landelijk gemiddelde	D 15%	15% ruim onder het landelijk gemiddelde
V 20%	20% laagst scorende leerlingen	E 10%	10% laagst scorende leerlingen

Is de leerling vooruitgegaan?

Omdat alle opgaven van een bepaald leergebied op dezelfde vaardigheidsschaal staan, volgt u de ontwikkeling van een leerling in de tijd. Voor het grafisch weergeven van de ontwikkeling van een individuele leerling kennen we twee rapporten: het leerlingrapport en het alternatief leerlingrapport. In het standaard leerlingrapport staan de niveauaanduidingen A tot en met E of I tot en met V centraal.

Figuur 1 Voorbeeld van een leerlingrapport

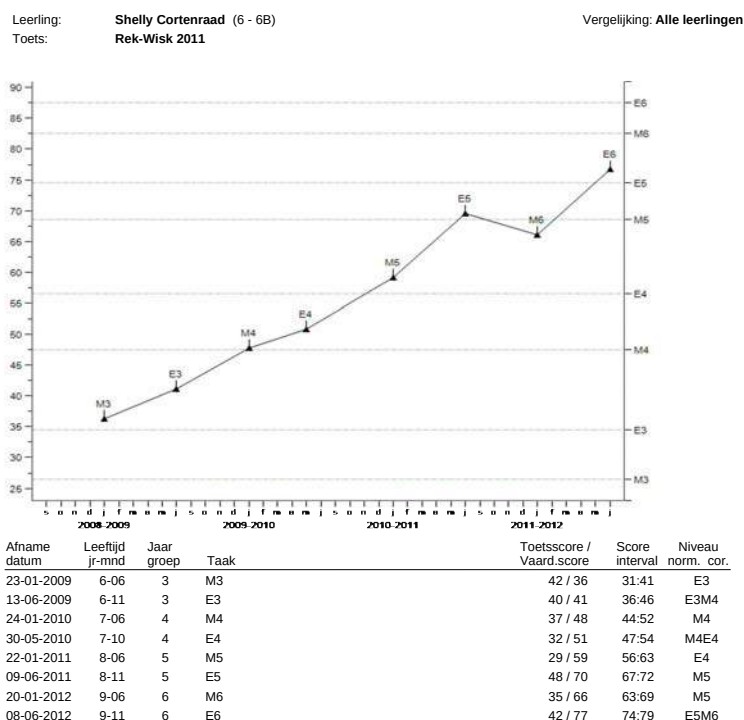

In figuur 1 kunt u zien hoe Klaudia zich in de loop van de tijd ontwikkeld heeft. In de grafiek is te zien dat zij medio groep 3 vaardigheidsniveau V had. Oftewel: zij behoorde tot de 20% laagst scorende leerlingen. Tussen M3 en E3 zien we een sterke groei en verandert haar positie ten opzichte van de normgroep: haar vaardigheidsscore komt overeen met vaardigheidsniveau III: zij behoort in die periode tot de groep gemiddeld scorende leerlingen. Tussen E3 en M4 is de vaardigheidsgroei net iets minder dan gemiddeld, waardoor zij medio groep 4 een vaardigheidsniveau IV heeft. Deze terugval klinkt forser dan deze in werkelijkheid is, in de grafiek is immers te zien dat zij van een 'lage' III naar een 'hoge' IV gaat, waardoor zij vrijwel de gemiddelde groeijlijn volgt. Tot en met M5 maakt Klaudia een goede groei door en scoort zij steeds bij de gemiddelde groep leerlingen, oftewel vaardigheidsniveau III. Het afgelopen half jaar is dit weer wat afgezaakt tot een vaardigheidsniveau IV.

Leerlingen met een achterstand behalen meestal een vaardigheidsniveau E of V. Deze niveauaanduiding zegt niets over de groei die zij doormaken. Daarom staat in het alternatief leerlingrapport de ontwikkeling van de vaardigheidsscore in de tijd centraal. U ziet dan in één oogopslag of er sprake is van groei.

In figuur 2 ziet u een voorbeeld van een alternatief leerlingrapport. Uit de grafiek leest u eenvoudig af dat de rekenvaardigheid van Shelly zich wel ontwikkeld heeft, maar beduidend langzamer dan gemiddeld. Zo behaalde ze in januari 2010 – toen ze in groep 4 zat – nog een gemiddelde vaardigheidsscore. Vanaf dat moment gaat haar ontwikkeling minder hard dan gemiddeld. Zo behaalt ze in eind groep 6, in juni 2012, een vaardigheidsscore die duidelijk onder het landelijke gemiddelde ligt.

Figuur 2 Voorbeeld van een alternatief leerlingrapport

Functioneringsniveau: score ten opzichte van het reguliere basisonderwijs

Zoals al eerder vermeld, is de niveauindeling A tot en met E of I tot en met V minder geschikt voor leerlingen met achterstand in het basisonderwijs, maar zeker ook in het speciaal (basis)onderwijs. Om de interpretatie van de toetsresultaten van deze leerlingen te vergemakkelijken, heeft Cito functioneringsniveaus geïntroduceerd. Een functioneringsniveau geeft aan met welke gemiddelde leerling in het reguliere basisonderwijs de vaardigheidsscore van de getoetste leerling te vergelijken is. In het Computerprogramma LOVS kunt u bij het alternatieve leerlingenrapport ervoor kiezen om het functioneringsniveau weer te geven. In het voorbeeld van figuur 2 hebben we dit ook gedaan.

In de linkerkolom van tabel onder de grafiek leest u af dat Shelly halverwege groep 6 een vaardigheidsscore behaalt die te vergelijken is met de vaardigheidsscore van een gemiddelde leerling in het reguliere basisonderwijs medio groep 5. Overigens kunt u op basis van de functioneringsniveaus van Shelly ook constateren dat de toetsen die zij in groep 6 heeft gemaakt te moeilijk voor haar zijn. Cito adviseert om zeker bij leerlingen die een achterstand van een jaar of meer hebben, die toets te kiezen die het best past bij het niveau van de leerling en het onderwijsaanbod. Via de vaardigheidsscore zijn de resultaten van deze leerling altijd te vergelijken met die van leerlingen die toetsen van een ander niveau hebben gemaakt.

Het functioneringsniveau is alleen bedoeld om op een eenvoudigere wijze over de vaardigheidsscore van een leerling te communiceren. Cito adviseert om het onderwijsaanbod niet uitsluitend te baseren op het functioneringsniveau. De vaardigheidsscore gecombineerd met uw kennis over welk onderwijsaanbod de leerling heeft gehad, geeft het meest betrouwbare beeld over wat een leerling kan.

Primair onderwijs | Cito Volgsysteem

Uw kind duidelijk in beeld

Informatiefolder voor ouders

zeker weten

Uw kind duidelijk in beeld

Informatiefolder voor ouders

Om de ontwikkeling van uw zoon of dochter goed te kunnen volgen, gebruikt men in het basisonderwijs en speciaal (basis) onderwijs het Cito Volgsysteem primair onderwijs (LOVS). Met de bijbehorende toetsen bepaalt een leerkracht waar uw kind staat in zijn ontwikkeling. Zo kan er perfect worden ingespeeld op de behoeftes van uw kind. In deze folder zetten wij graag voor u op een rijtje hoe de volgtoetsen van Cito in elkaar steken en wat de resultaten betekenen.

Een leerkracht krijgt de hele dag informatie over wat een leerling kan en wat hij nog moet leren. Dat doet hij door beurten te geven, werk na te kijken en toetsen uit lesmethodes af te nemen. Door daarnaast twee keer per jaar de toetsen van Cito af te nemen, kijkt een leerkracht weer even met een frisse blik naar de leerlingen. In veel gevallen komt de toetsuitslag op de toetsen van Cito overeen met wat de leerkracht verwacht. In sommige gevallen levert het echter verrassende informatie op. "Hé, vermenigvuldigen en delen gaat toch beter dan ik dacht." Of: "Bij spelling kon hij eerst wel goed de ou- en au-woorden onderscheiden, maar dat is nu toch weggezakt." Juist dit soort informatie geeft de leerkracht de kans om tijdig bij te sturen en geeft uw kind de beste kans om zijn talenten te ontwikkelen.

Toetsen van Cito

Uw kind maakt zowel toetsen uit de lesmethodes als de toetsen uit het Cito Volgsysteem primair onderwijs. Wat is het verschil? De methodetoetsen zijn bedoeld om vast te stellen of uw kind de lesstof die net is behandeld voldoende beheerst. De leerkracht weet zo of hij door kan gaan in de methode of dat herhaling wenselijk is. De toetsen van Cito hebben een ander doel: ze zijn bedoeld om het vaardigheidsniveau van uw zoon of dochter te kunnen vergelijken met het niveau van klasgenoten. Bovendien volgen de leerkrachten zo de ontwikkeling van uw kind nauwkeurig. Hoe dat werkt? De toetsen van een leergebied – bijvoorbeeld Spelling of Rekenen-Wiskunde – zijn door een speciale meettechniek allemaal aan elkaar

gekoppeld. De score van de toets in groep 3 kunt u daardoor bijvoorbeeld vergelijken met die van de toets in groep 4. Zo is direct duidelijk of uw kind voldoende vooruit is gegaan.

Hoe kan het dat mijn kind hoog scoort op de toetsen op de methode, maar minder goed op de toetsen van Cito?

Toetsen uit de methode zijn bedoeld om te controleren of de leerlingen de lesstof beheersen. Ze zijn zo gemaakt dat het merendeel van de leerlingen vrijwel alles goed kan maken. De toetsen van Cito beogen een onderscheid te maken tussen verschillende leerlingen. Door ook moeilijke opgaven in de toets op te nemen, krijgen de betere kinderen de kans om te laten zien wat ze kunnen. Het omgekeerde geldt ook voor de minder sterke leerlingen. Voor hen zijn makkelijkere opgaven opgenomen, zodat ook zij kunnen laten zien wat ze kunnen.

Kijken naar toetsresultaten

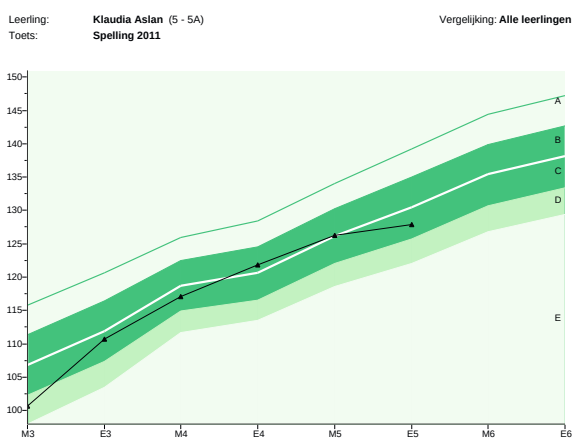
Om de groei goed in beeld te brengen, staan de toetsresultaten in een grafiek: het leerlingrapport. In dit rapport staan de vaardigheidsscores centraal.

Vaardigheidsscores

Nadat een leerling de toets heeft gemaakt, kijkt de leerkracht hoeveel opgaven de leerling goed heeft gemaakt. Om de score van een toets uit groep 3 te kunnen vergelijken met een toets uit groep 4, zet de leerkracht de score om naar een vaardigheidsscore. Dit is een score op een speciale meetlat. Hoe hoger de leerling op de meetlat scoort, des te groter de vaardigheid. In groep 3 zal een gemiddelde leerling lager op de meetlat scoren dan in groep 4. Met de meetlat brengen we, net als bij lengte, de groei van een leerling helder in beeld.

Voorbeeld van een leerlingrapport A t/m E

In het leerlingrapport ziet u onderaan de verschillende toetsmomenten. 'M3' betekent Midden groep 3, 'E3' betekent Eind groep 3, enzovoort. Aan de linkerkant ziet u de vaardigheidsscores, oftewel de speciale meetlat. In het voorbeeld hieronder ziet u zes driehoekjes. Dat betekent dat Klaudia zes keer een toets Spelling heeft gemaakt. Klaudia zit nu aan het eind van groep 5. De laatste toets die ze gemaakt heeft is 'E5'.

Figuur 1: Voorbeeld Leerlingrapport A t/m E

Wat ziet u in deze grafiek?

- *De lijn gaat omhoog.* Dit betekent dat de spellingvaardigheid van Klaudia steeds groter wordt: ze gaat dus vooruit.
- *De zwarte lijn volgt niet precies de witte lijn.* De witte lijn laat zien welke groei een gemiddelde leerling doormaakt. Net als bij de groeicurve van het consultatiebureau kunt u tevreden zijn als uw kind ongeveer deze lijn volgt, ook als de scores onder de lijn liggen. Van een klein kind verwacht u immers ook niet dat het ineens een bovengemiddeld groot kind wordt. U verwacht echter wel dat zo'n kind normaal doorgroeit. Bij toetsen werkt het precies hetzelfde: van een leerling met een lagere vaardigheidsscore neemt u niet aan dat hij ineens bij de hoogst scorende leerlingen hoort. U wilt echter wel dat hij een normale groei doormaakt. Bij Klaudia loopt tussen M3 en E3 de zwarte lijn steiler dan de witte lijn. Dit betekent dat de Klaudia toen *meer* groei doormaakte dan gemiddeld. Tussen M5 en E5 loopt de zwarte lijn *minder* steil dan de witte lijn. Klaudia is het afgelopen jaar *minder* gegroeid in spelling dan gemiddeld. Overigens zal het vaker voorkomen dat de ontwikkeling niet gelijkmatig verloopt. Daarom is het ook van belang om over een wat langere periode de ontwikkeling van een kind te volgen.
- *Het laatste driehoekje zit in het middelste gekleurde vlak.* In de grafiek ziet u vlakken in verschillende kleuren. Deze hebben te maken met de normering. Een punt in het middelste vlak hoort bij een C-score. Dat betekent dat meer dan de helft van de leerlingen een hogere score heeft dan Klaudia.

A t/m E en I t/m V

Om snel te zien hoe een leerling scoort ten opzichte van leeftijdsgenoten, heeft Cito de niveau-indicaties A t/m E en I t/m V ontwikkeld. Deze indelingen zijn gemaakt door de toets af te nemen bij een grote groep leerlingen. De 25% leerlingen met de hoogste score noemen we 'A'. De 10% leerlingen met de laagste score, krijgen de aanduiding 'E'. In tabel 1 staat de verdeling van de scores.

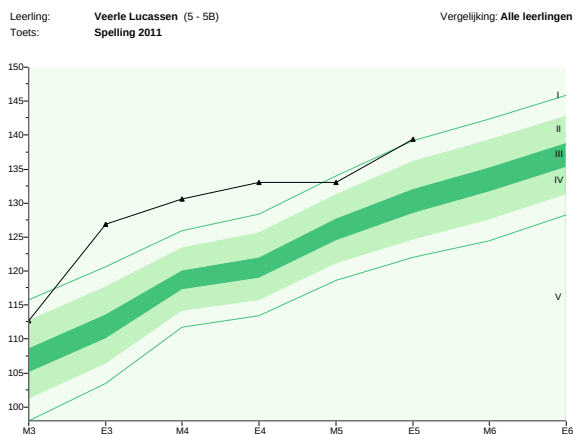
Let op: 'C' is de middelste letter, maar betekent niet dat de leerling gemiddeld scoort. C betekent dat meer dan de helft van de leerlingen een hogere score heeft. C betekent dus dat een kind onder het gemiddelde scoort.

I – V		A – E	
20% hoogst scorende leerlingen	I 20%	A 25%	25% hoogst scorende leerlingen
20% boven het landelijk gemiddelde	II 20%	B 25%	25% ruim boven tot net boven het landelijk gemiddelde
20% landelijk gemiddelde	III 20%	C 25%	25% net tot ruim onder het landelijk gemiddelde
20% onder het landelijk gemiddelde	IV 20%	D 15%	15% ruim onder het landelijk gemiddelde
20% laagst scorende leerlingen	V 20%	E 10%	10% laagst scorende leerlingen

Tabel 1: Verdeling over de groepen bij de niveau-indelingen I tot en met V en A tot en met E

Voorbeeld van een leerlingrapport I t/m V

In onderstaande grafiek ziet u de scores van Veerle bij Spelling. In dit geval heeft de leerkracht gekozen voor de indeling I t/m V. Veerles scores liggen allemaal ruim boven het gemiddelde. Veerle heeft alle keren een I-score. Ook bij leerlingen die bovengemiddeld scoren, is het zinvol om de resultaten in de grafiek goed te bekijken.

Figuur 2: Voorbeeld Leerlingrapport I t/m V

Wat ziet u in deze grafiek?

- De lijn gaat eerst omhoog, maar tussen E4 en M5 loopt de lijn iets naar beneden. Dit betekent dat Veerle in die periode geen groei heeft doorgemaakt in spellingvaardigheid. Bij een gemiddelde groei moet de lijn ongeveer de vorm van het middelste vlak met III volgen.
- Veerle scoort elke keer in vlak I. Dat betekent dat 80% van de leerlingen een lagere score behaalt. Wanneer u alleen naar deze aanduiding zou kijken, valt het echter niet op dat de spellingvaardigheid van Veerle niet altijd groeit. In de grafiek ziet u dat de groei niet altijd gemiddeld verloopt.

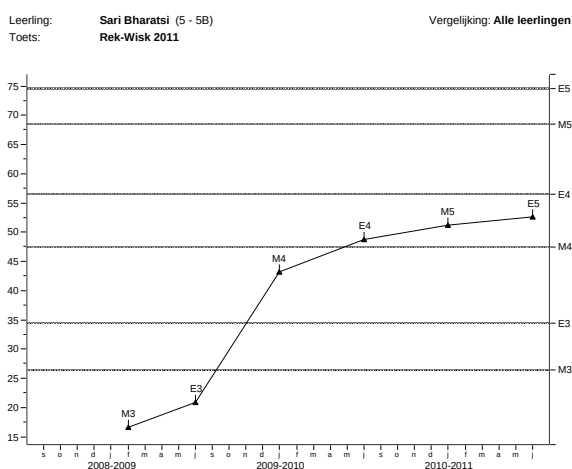
Voorbeeld van een alternatief leerlingrapport

Voor leerlingen die op een eigen niveau werken, levert het kijken naar de scores I t/m V en A t/m E vaak weinig informatie op. Leerlingen met een (forse) achterstand zullen dikwijls een V- of E-score hebben én houden. Deze score zegt niets over de groei die zij doormaken of over de grootte van hun achterstand. Het is daarom belangrijk om ook naar de vaardigheidsscores en functioneringsniveaus te kijken.

Functioneringsniveaus

Functioneringsniveaus geven aan met welke gemiddelde leerling in het reguliere basisonderwijs de vaardigheid van de getoetste leerling te vergelijken is. Stel: uw zoon of dochter heeft op de begrijpend leestoets midden groep 5 een vaardigheidsscore van 8. Deze vaardigheidsscore komt overeen met de vaardigheidsscore van een gemiddelde leerling op het toetsmoment M4. Het functioneringsniveau van uw kind is dus M4. Dit betekent dat uw zoon of dochter qua vaardigheid vergelijkbaar is met een gemiddelde leerling in het reguliere basisonderwijs in januari van groep 4.

In het alternatief leerlingrapport staan onderaan de verschillende schooljaren en de maanden van het jaar. In de grafiek ziet u welke toetsen uw kind heeft gemaakt. In het voorbeeld hieronder ziet u dat Sari voor Rekenen-Wiskunde de laatste keer toets 'E5' heeft gemaakt: bij het laatste driehoekje staat immers 'E5'. Aan de linkerkant staan, net als bij de andere rapporten, de vaardigheidsscores. In de grafiek staan nu geen gekleurde vlakken, maar horizontale lijnen. Bij elke lijn staat weergegeven wat de gemiddelde score is van leerlingen van een bepaalde groep. Lig de score van uw kind ongeveer op de lijn waar E4 bij staat? Dan weet u dat de vaardigheid van uw kind overeenkomt met dat van een gemiddelde leerling eind groep 4.

Figuur 3: voorbeeld Alternatief leerlingrapport

Wat ziet u in dit rapport?

- *De lijn gaat omhoog.* Dit betekent dat Sari groeit in rekenvaardigheid.
- *Bij de laatste toets ligt het driehoekje tussen de lijn M4 en E4.* Dit betekent dat haar score overeenkomt met de rekenvaardigheid van een gemiddelde leerling in de tweede helft van groep 4 (tussen midden en eind groep 4 = M4/E4). Als Sari gemiddeld zou scoren, dan zou het driehoekje op of dichtbij de lijn E5 liggen. Haar achterstand is dus ruim een jaar.
- *De lijn gaat sinds de afname van toets M4 slechts matig omhoog.* Bij een gemiddelde groei gaat de leerling elk half jaar een functioneringsniveau vooruit. Bij Sari verwachten we dus dat wanneer ze een vorige keer op niveau M4 scoort, ze een half jaar later op niveau E4 scoort. In de grafiek ziet u dat haar score tussen januari 2010 en juni 2011 is toegenomen van iets beneden M4 naar

iets beneden E4. Haar rekenvaardigheid is dus in anderhalf jaar tijd slechts een half jaar gegroeid.

Nog even de belangrijkste punten op een rijtje

Waar kijkt u naar als u de toetsresultaten van uw kind bekijkt?

- *Gaat de lijn omhoog?* Zo ja, dan maakt uw kind groei door. Zo nee, dan is er iets aan de hand. De verwachting is namelijk dat een leerling vooruit gaat.
- *Gaat de lijn genoeg omhoog?* Bij een normale ontwikkeling zal uw kind steeds ongeveer even goed ten opzichte van leeftijdsgenoten scoren. De witte lijn in het midden tussen B en C of de vorm van vlak III geeft aan hoeveel groei leerlingen gemiddeld doormaken. In het alternatief leerlingrapport kijkt u naar de functioneringsniveaus.
- *Hoe scoort uw kind ten opzichte van leeftijdsgenoten?* Het belangrijkste is om te kijken naar groei. U wilt echter ook weten hoe uw kind nu scoort ten opzichte van leeftijdsgenoten. Hiervoor gebruikt u de indeling in A t/m E, I t/m V of de functioneringsniveaus.

Primair en speciaal onderwijs

Cito Volgsysteem

**Wegwijzer toetsgebruik bij leerlingen
met specifieke onderwijsbehoeften**

Cito

Amsterdamseweg 13
Postbus 1034
6801 MG Arnhem
T (026) 352 11 11
F (026) 352 13 56
www.cito.nl

Klantenservice

T (026) 352 11 11
F (026) 352 11 35
klantenservice@cito.nl

Fotografie: Ron Steemers

© Cito B.V. Arnhem (2013) | versie 3

